

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Філологічний факультет
Кафедра української літератури

Поетика віршованих творів Василя Стуса та вивчення її у школі

Дипломна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:
студентка 6 курсу, 601 групи
денної форми навчання
спеціальності «середня освіта»
(українська мова та література)
Піщуряк Христина Василівна
Науковий керівник:
к.ф.н., проф.. Бунчук Б.І.
Рецензент _____

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри №__

Від «__» _____ 2021 р.

Зав. кафедри _____ Мальцев В. С.

Чернівці–2021

АНОТАЦІЯ

Піцуряк Х.В. Поетика віршованих творів Василя Стуса та вивчення її у школі. – На правах рукопису. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича Міністерства освіти і науки України, Чернівці, 2021.

У магістерській роботі досліджено поетику віршованих творів В. Стуса, а також подані методичні рекомендації щодо вивчення творчості поета у школі. Матеріалом для дослідження стали такі поетичні збірки поета: «Палімпсести», «Час творчості» та «Круговерть». Здійснено огляд літературознавчих праць, в яких розглядалися питання поетики віршованих творів поета. Аналіз віршованих творів здійснений у аспектах лексики, тропіки, поетичного синтаксису та звукопису.

Ключові слова: Василь Стус, поетика, лексика, тропіка, поетичний синтаксис, поезії, віршування, строфіка, методика.

SUMMARY

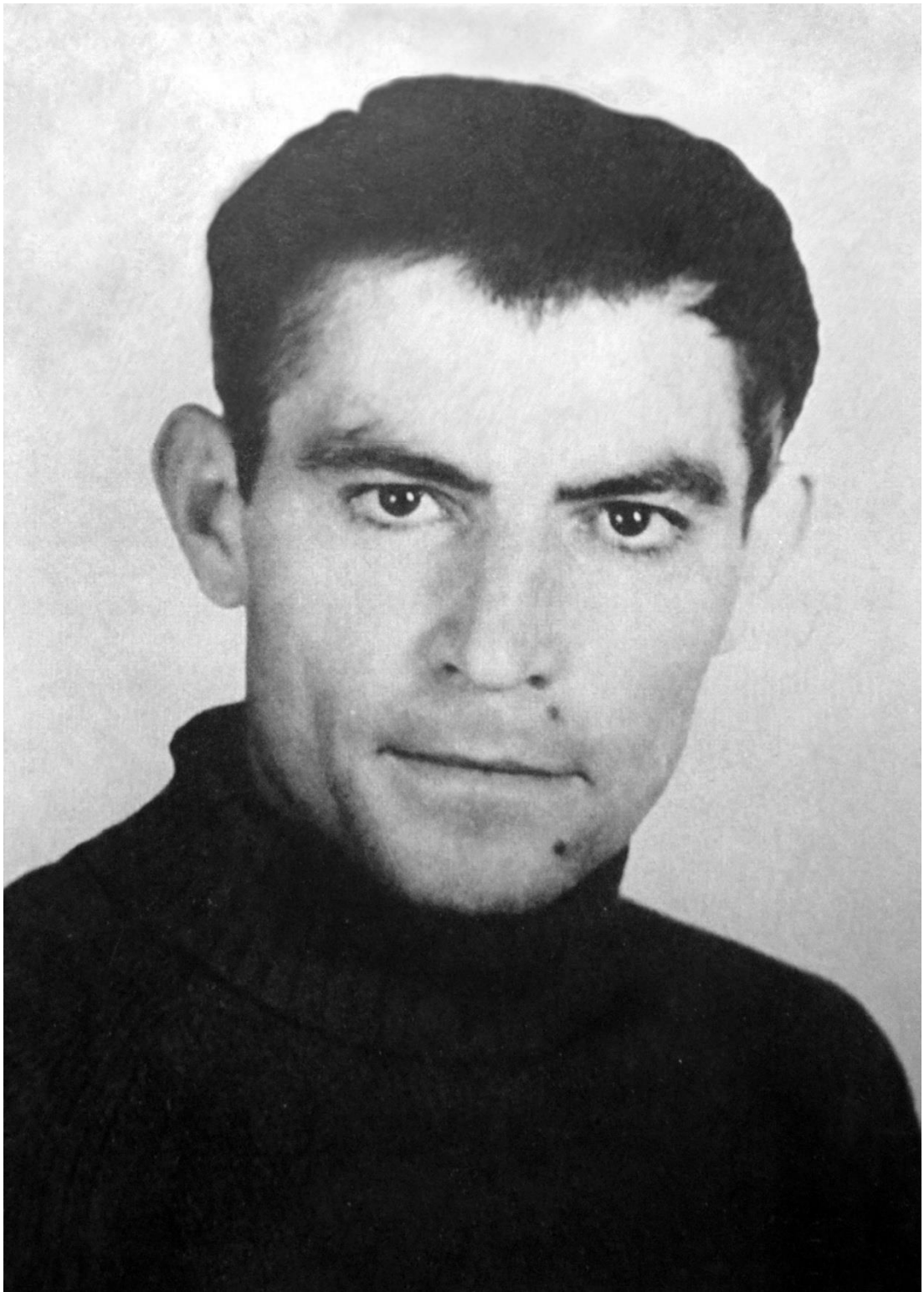
Pitsurik Kh.V. Poetics of verses written by Vasyl Stus. – Manuscript. – Yuriy Fed'kovych Chernivtsi National University? Ministry of education and science of Ukraine, Chernivtsi, 2021.

In master`s work, the poetics of V.Stus' poetical works are investigated and also methodical recommendations concerning studying of creativity of the poet at school are given. The objects for investigation were the following poetical collections of the poet: «Palimpsests», «Time of Creativity» and «Circle». The review of literary works in which questions about poetics of poetical works of the poet were considered is carried out. The analysis of poetical works is done in the aspects of vocabulary, tropics, poetic syntax and sound recording.

Key words: Vasyl Stus, poetics, vocabulary, tropics, poetic syntax, poesy, poetry, stamza, method.

ЗМІСТ

ВСТУП	5-9
РОЗДІЛ 1. Літературознавча рецепція поезики Василя Стуса.Поет про художність поетичного твору.....	10-16
Висновки до розділу 1.....	16-17
РОЗДІЛ 2. Лексика і тропіка віршованих творів Василя Стуса.....	18-24
Висновки до розділу 2.....	24-25
РОЗДІЛ 3. Поетичний синтаксис та звукопис в поезії Василя Стуса. Віршування поета.....	26-55
Висновки до розділу 3	55-56
РОЗДІЛ 4. Вивчення творчості Василя Стуса у школі.....	57-74
Висновки до розділу 4	74-75
Висновки	76-77
Список використаних джерел	78-88

Вступ

Василь Стус належить до поетів минулого століття. Поет, дисидент, патріот, шістдесятник, людина, яку поважають у наш час і згадують як великого митця. Його історія – одночасно яскрава і трагічна. Він творив, жив і загинув заради українців, щоб він мав те, чого заслуговує – право на волю, самостійність, на мову.

Дослідник творчості поета Євген Свєрстюк писав: «То був чоловік, який говорив і писав за будь-яких обставин ясно, як перед Богом, і платив за це життям»[32, с.4].

В. Стус прожив не так і довго, через це й біографія його невелика. Помер у віці 47 років. Важкі роки, адже половину життя його переслідували, він зазнавав фізичних та моральних тортур.

Народився поет на Донеччині. Школу закінчив із медаллю, пізніше вивчився на філолога. У цей час Василь Стус почав активно писати власні вірші, хоча називати себе поетом не любив. Перший вірш написаний під час служби в радянській армії.

1963 року Стус вступив на аспірантуру у Києві. І саме тут, у столиці, сталася подія, яка перевернула життя поета назавжди. 4 вересня 1965 року під час презентації фільму Параджанова «Тіні забутих предків», несподівано для глядачів, В'ячеслав Чорновіл, Іван Дзюба виступили проти арештів інтелігенції. Молодий Василь Стус теж мовчати не зміг. Парадокс, але рівно за двадцять років, у цей день, Василь Стус загине у карцері за тисячі кілометрів від рідного дому. Після цієї демонстрації його вигнали з аспірантури.

У січні 1972 Стуса вперше взяли під варту. Проте він до останнього вірив, що за літературу не судитимуть. Лише приводом для арешту була публікація 1971 року «Зимові дерева», яку надрукували за кордоном та

стаття про Павла Тичину «Феномен доби». Справжньою ж причиною було прагнення радянської влади винищити щонайменше прагнення українців на незалежність, тобто свідому частину українського населення, переважно людей, які пов'язані з літературною творчістю.

Зрозумівши всі ті жахливі знущання з інтелігенції, що тоді відбувалися у нашій країні, В. Стус за ґратами у 1975 році написав важкий матеріал «Я обвинувачую», де засуджував КДБ у безпідставній розправі над людьми лише за їхні переконання, несхожість на інших. Адже проти інтелігенції у ті часи відбувалися справжні злочини – їх вбивали, переслідували, піддавали репресіям. «Я обвинувачую КДБ, – писав В. Стус, – як організацію відверто шовіністичну й антиукраїнську, тому, що вона зробила мій народ і без'язиким і безголосим. Судові процеси 1972-73 років на Україні – це суди над людською думкою, над проявами синівської любові до свого народу» [40,с.14].

1979 року поета відпустили, проте й сам він розумів, що воля триватиме не довго. За ним постійно стежили, про роботу за своєю фохом годі було й мріяти. І ось через 8 місяців, В. Стуса знову заарештовують, посилаючись на його листи, виступи, вступ до Гельсінської групи. На засіданні йому навіть не дали змогу сказати останнє слово, В. Стус все одно не визнав своєї вини. «Палачі! Ви мені не дали навіть останнього слова» – викрикнув поет, коли його виводили із суду. Засудили його на максимальну термін покарання: десять років таборів і п'ять років заслання. Після проголошення вироку, він зустрівся зі своєю дружиною і сказав, що напевно не повернеться додому живим. На той час він вже був важкохворим, нещодавно переніс важку операцію на шлунок.

Справді, його слова стали пророчими. У концтаборі його всілякими способами намагалися знищити, і морально, і фізично. В. Стус зробив свій вибір, громадські справи стали важливішими, чим особисті і наукові. Незважаючи на нестерпні умови, поет ув'язненим не переставав писати поезію. Але все написане в нього безперестанку вилучали, відбирали навіть листи до сім'ї, якщо там були вірші.

1985 року творчість В. Стуса висунуто на здобуття Нобелівської премії німецьким письменником Генріхом Беллем.

30-31 серпня за наклепом наглядача, поета було кинуте до карцера аж на 15 днів. Там, через «сухе голодування» В. Стус і помер в ніч з 3 на 4 вересня 1985 року.

Офіційна причина смерті – серце, але табором ходили різні чутки. Політв'язні, які відбували покарання разом з ним, не вірили. Сучасні дослідники, звівши докупи всі деталі, доходять до думки, що поета таки вбили. Вбивство відбулося наглядачами за допомогою тюремних нар. До відбою їх прикріплюють до стіни гаком, а вже ввечері наглядач опускає дошку на табурет, прикручений до підлоги. Ймовірно того дня все відбувалося не згідно з правилами. Наглядач скоріше всього не попередив про те, що опускає. У крайній камері сидів російський шовініст Ромашов. Пізніше він розповідав, що тієї ночі почув, як Василь закричав: «Убили гади!»

Незламному духом, попри всі заборони й утиски тодішньої влади, йому вдавалося писати і зберегти свою невмирущу поезію.

На сьогодні відомо 5 збірок віршів. Це «Круговерть», видана 1965 року, «Зимові дерева» – 1970 року, «Веселий цвинтар» – 1971 року, «Час творчості / Dichtenzeit» – 1972 року і «Палімпсести» 1971- 1977 року, опублікована 1986, «Свіча в свічаді» видана 1977 року за кордоном.

Ще однією досить цінною є збірка перекладів «Птах душі». Вона була написана під час перебування автора у таборі. У зошиті нараховувалося приблизно триста віршів відомих у всьому світі поетів. Це остання збірка поета, яка була вилучена у концтаборі. Мав змогу почути поезії з неї, друг Василя, який разом з ним відбував покарання у концтаборі – Василь Овсієнко. За його словами, то були просто геніальні вірші. Більше ніхто її так і не бачив. Є невелика вірогідність того, що збірка збережена в архівах. Віднайти її намагався син поета, Дмитро Стус. Він вважає, що ймовірність того, що збірка ще існує – відсотків 10- 20. Йому вдалося лише дізнатися, що у ній вміщені переклади Гьоте, Р.-М. Рільке, Р. Кіплінга, ще деякі поезія на французькій. Переклади були написані дуже якісною і абсолютно новою поетичною мовою. Втім, Дмитро Стус додає: коли навіть збірка і не втрапилася, розкрити її широкому загалу майже неможливо.

Актуальність дослідження полягає у ширшому розумінні творчості В Стуса. Така праця допомогла б додати певних обрисів та значення творчості поета в українському шістдесятництві 60-70-х рр..

Стан дослідження проблеми. Дослідниками, які вивчали поезику В. Стуса варто вважати М. Коцюбинську («Художній світ Василя Стуса»), Ю.Шевелева («Трунок і трутизна. Про «Палімпсести» Василя Стуса»). Услід за ними продовжували вивчати особливості Стусової поезики А. Бондаренко («Поетичний звукопис Василя Стуса: феноменологічна проекція»), Г. Віват («Діалог у поетичному мовленні Василя Стуса»), С. Саковець («Міфопоетика творчості Василя Стуса») та багато інших. Ось ще деякі з них, на дослідження яких я спиралася під час написання магістерської роботи: В.Сиротенко, Г. Яструбецька,

В.Мельник, М. Іщук, Є.Іщенко, Д. Данильчук, У. Міщук, І. Розогевич, Д.Данильчук, В. Колесникова, В. Овсієнко.

Мета дослідження. Розглянути поетику віршованих творів В. Стуса в аспекті лексики, тропіки, поетичного синтаксису та звукопису

Відповідно до мети визначені **завдання дослідження:**

- Вивчення літератури, яка пов'язана з дослідженням поетики поезій В. Стуса;
- Проаналізувати думки поета про значення та суть віршованого твору;
- Аналіз різноманіття лексики, тропіки, поетичного синтаксису, звукопису у поетичних творах автора;
- Розробка методичного матеріалу задля вивчення учнями творчості поета у середній школі.

Методи дослідження: з метою розв'язання поставлених перед дослідженням завдань була розроблена програма його проведення, реалізація якої передбачала застосування комплексу методів, а саме: теоретичні, емпіричні (методи збору інформації), методи обробки результатів дослідження – порівняльні методи, кількісний та якісний аналіз отриманих даних, аналіз, узагальнення, порівняння.

Об'єкт дослідження – оригінальні поезії Василя Стуса, збірки поета 60-80 рр..

Предмет дослідження – поетика віршованих творів В. Стуса в аспекті лексики, тропіки, поетичного синтаксису та віршування.

Наукова новизна. Ґрунтовний аналіз усіх структурних частин поетики поетичних творів автора, які увійшли до 4 його збірок.

Практичне значення дослідження. Отримані результати могли б стати основою для розробки нових досліджень. Останній розділ – «Вивчення

творчості В. Стуса у школі» корисний саме для вчителів, тобто, як подати матеріал учням для кращого їх розуміння творчості поета.

Апробація результатів дослідження відбулася у формі виголошення доповіді на науковій студентській конференції у 2021 році на тему: **«Поетичний синтаксис поезії Василя Стуса»** (за матеріалами збірок «Палімпсести», «Час творчості» та «Круговерть»).

Структура і обсяг роботи: анотація, вступ, чотири розділи, висновки, список використаних джерел, додатки. Обсяг роботи – 85 сторінок.

РОЗДІЛ 1

Літературознавча рецепція поезики Василя Стуса. Поет про художність поетичного твору.

За життя Василя Стуса його твори не були відомими широкому загалу, пошвавлення цікавості до його постаті розпочалося з 90-х років 20 століття.

Серед дослідників життєвого і творчого шляху В. Стуса виділимо: Остапа Тарнавського («Знайомство з поетом Василем Стусом»), Євгена Сверстюка («Василь Стус – летюча зірка української літератури»), Сергія Солдатова («Пам'яті Василя Стуса»), Михайла Хейфеца («В українській поезії тепер більшого нема...»), Богдана Рубчака («Перемога над прірвою»). Ці автори звернули увагу на багатство мови його творів.

На сьогодні також укладено «Словник поетичної мови Василя Стуса» (автор – Л. Оліфіренко), у якому подано «лексичне значення тих слів, що можуть викликати сумнів щодо їхнього розуміння, але які зумовлюють неординарну атмосферу світосприйняття, впливають на стиль поетичного мислення, набуваючи значення поетизмів – слів особливого естетичного змісту, що витворюють специфічне враження, породжують стан духовного піднесення» [28,с.46].

Проте, «заклав фундамент» літературознавчій рецепції Андрій Малишко, який написав передмову до збірки віршів «Круговерть». Передмова була написана набагато раніше 90-х років, ще за життя поета, приблизно в 60-х роках 20 століття. Вона була розміщена в «Літературній газеті»: «Здається, що творчість 21-річного учителя з Вінниччини Василя Стуса має хороші поетичні зерна ...зокрема, своєрідність підходу до явищ життя і вміння узагальнювати ліричні роздуми (а не говорити про них загально). Думка і художній образ часто

живуть у нього органічно, воєдино злиті, форма вірша чітка і виразна. Добре знання мови визначає загальну культуру цього молодого здібного літератора»[6,с.23].

Пізніше й Іван Драч відзначив високий мистецький талант ранніх віршів В. Стуса. Саме він першим помітив у них відголос поезій Миколи Бажана. Варто зазначити, що у віршах спостерігався лише певний відголос, не було повного наслідування художнього стилю. «Накликання дощу» примушує згадати ранню музу М. Бажана, як і вірші «Молодий Гьоте» та «Поприсідали верби у воді», та це лише удар бажанівського камертону, поезії мають абсолютне самостійне значення, вони теж належать до кращих в рукопису» [15,с.13].

Це відзначав не лише Іван Дзюба, а й Є. Адельгейм у своїй рецензії на збірку «Зимові дерева». Також, критик зауважує й те, що в поезії наявна «горда «байронівська» самотність»[2,с.34]. Попри схвальну рецензію Є. Адельгейма, збірку все одно зняли з друку, пояснивши це поетовою «неблагонадійністю».

Поряд зі схвальними відгуками про ранню творчість поета, були й такі дослідники, які вважали що В. Стус занадто ускладнює форму поезій, що вони заважкі для читання. До таких належав М. Нагнибіда.

Навіть попри те, що ранні збірки отримали схвальні відгуки літературних критиків, все одно тодішня влада зняла їх з видавництва.

Однак критики перших збірок Василя Стуса, незалежно один від одного, вказували на поетову оригінальність, високий мистецький талант, виробленість оригінального власного стилю. Зазначили вони й те, що рання лірика тяжіє до творчості М. Бажана та Максима Рильського. Це не є поганим, адже молодий В. Стус ще шукав себе, тому звертався до творчості талановитих попередників.

Пізніша творчість поета ставала ще майстернішою, досконалішою. Ю. Шевельов у своїй передмові до збірки «Палімпсести» відзначав вплив на В.Стуса не лише українських, а й зарубіжних поетів. Серед українських: Тараса Шевченка, Івана Драча, Євгена Сверстюка, Павла Тичини, Ліни Костенко. Із зарубіжних – Р.М.Рільке, М. Лермонтов. Літературознавець засвідчував, що «літературні впливи в Стуса були, але вони не визначали його творчості. Шевченків був не вплив, – було ототожнення. Але тут зразу підкреслимо: тотожність вдачі, віри, стійкості, світобачення, але не тотожність поетичної структури» [45,с.56] В. Стус, не зважаючи на велику кількість впливів , був ні від кого не залежний, залишаючись вірним власній поетичній традиції. Для підтвердження цих слів, можна також згадати Г. Дворка, який писав, що В. Стус – «...людина абсолютно незалежна. Це не та людина, на яку можна впливати якось» [14,с.48].

Після видання названих передмов до перших збірок В. Стуса, в Україні почалося масове захоплення творчістю Стуса. Якщо до цього часу найбільш були відомим лише передмови до збірок, то тепер стало з'являтися більше статей.

У 1981 році вийшла розвідка Михайла Хейфеца «В українській поезії тепер більшого нема». Дослідник не був українцем, навіть не розумів української мови. Під час перебування у таборі суворого режиму доля звела його, за його словами з « найкращими людьми тодішньої України». Серед тих, хто сильно вплинув на М. Хейфеца, був Василь Стус. Там він почав потрохи розуміти українську мову.

І, напевно, ненавмисне М.Хейфец у книжці «Українські силуети», яка вийшла 1981 року, розповідав про низку людей, з котрими познайомився в концтаборі. Серед них – Микола Руденко, Василь

Овсієнко, В'ячеслав Чорновіл. Перший розділ присвячено саме В. Стусові. На мою думку, не просто з вдячності за дружбу в таборі, а, насамперед, як визнання долі поета в українській культурі ХХ століття.

М.Хейфец набагато краще, ніж багато інших українців, зрозумів істинну сутність, індивідуальність Василя Стуса не тільки як поета, а й як взірця для наслідування.

У 1983 році вийшла стаття Богдана Рубчака «Перемога над прірвою. Про поезію Василя Стуса». Автор статті підмітив те, що художні засоби В. Стуса є близькими до віршів російського поета Б. Пастернака. У статті автор стверджує, «навіть поверховий погляд на плесо Стусової творчості, яка нам приступна, відразу відкриє впливи і напливи різних поетів» [31, с. 8]

Також, аналізуючи поезію В. Стуса, Б. Рубчак одним із перших помітив у текстах діалоги з такими відомими письменниками як Т. Шевченко та Р. – М. Рільке. Поезія Василя Стуса, на його думку, дещо тяжіла до творчості Миколи Бажана, Максима Рильського, Євгена Плужника, Павла Тичини. Проте науковець правильно підмітив, що впливи цих письменників обдумувались та переосмислювались.

У 1985 за кордоном вийшла праця Л. Волинської під назвою «Прощай, Україно, моя Україно, чужа Україно, навіки прощай. На смерть Василя Стуса», яка розширила список тих, хто впливав на Василя Стуса. До вже названих письменників додалися прізвища Лесі Українки, Олега Ольжича, Леоніда Кисельова.

У 1987 році вийшла стаття Л. Рудницького «Василь Стус і німецькомовна література. Відношення поета до Гете і Рільке». Вихід цієї статті дав початок думці, пізнішим дослідженням про близькість поета з німецькомовними авторами. Л. Рудницький уміло вказав на

схожість думок цих авторів. Це порівняння безсумнівно є дуже вагомим, адже Й.В.Гьоте і Р.-М.Рільке були геніальними авторами свого часу, їхні поезії всесвітньовідомі і шановані читачами. І вкотре, як і інші дослідники, Л.Рудницький подає тезу про самотність, індивідуальність Стусової думки: «Стус – український поет, але його поезія глибоко людська й універсальна і саме тим вона перегукується з творчістю цих великих німецьких поетів, котрих він цинив і любив»[31,с.45]. Також критик згадує у своїй статті про переклади Василя Стуса з Й.В. Гете і Р.-М. Рільке, в яких поет зумів показати глибинний мистецький талант.

У 1990 році з'явилася стаття М. Жулинського під назвою «Василь Стус». Йшлося в ній про речі дещо відмінні від тих, які досліджували його попередники. М. Жулинський підмітив в поезіях Василя здатність до самопожертви заради свого народу, пізніше автор провів аналогію з поглядами Т. Шевченка та М.Чернишевського. Дійсно, доля В. Стуса дуже схожа з долею Т.Шевченка, їхні погляди, жертвність вражають. Мало таких українців було в нашій країні колись, і ,напевно, тепер.

Декількома роками пізніше дослідники почали розглядати творчість В. Стуса як невіддільну частину поетів – шістдесятників, творчість яких була пов'язана спільними мотивами, образами, ідеями. Не могло бути по-іншому, адже шістдесятники були виразниками спільної ідеї – захист рідної мови та культури, свободи творчості. Угрупування шістдесятників утворилося в другій половині 1950-х років. До нього входило нове українське покоління зі свіжими поглядами та ідеями. Найвідомішими представниками були: Іван Драч, Василь Симоненко, Ліна Костенко, Євген Сверстюк, Микола Вінграновський ну і сам Василь Стус та багато інших. Не дивно те, що влада не прийняла їхніх

позицій, і всіляко намагалася їх знищити. Більшість з них було піддано арештам, до них ставилися особливо жорстоко. Хоча поети-шістдесятники нічого страшного не зробили, ставлення до них було подекуди гіршим ніж до найнебезпечніших злочинців, убивць.

1993 світ побачила наукова праця Євгена Сверстюка «Василь Стус – летюча зірка української літератури». Автор умовно розділив життя В. Стуса на три етапи: дотюремний, тюремний і прощальний. Є. Сверстюк помітив продовження традиції української літератури «оплачувати слово життям», у якій Стусу передували Г. Сковорода, Т. Шевченко, П. Грабовський, Л. Українка та інші [32,с. 65].

Літературознавець Яків Мельник у 90-х роках також відзначав подібність лірики Василя Стуса до інших поетів-шістдесятників. А саме – до Василя Симоненка, Миколи Вінграновського та Івана Драча.

У 1992 року у Мельбурні була видана збірка наукових текстів про В. Стуса, де були представлені наукові праці М. Павлишина, Т. Гундорової та інших. М. Павлишин намагався «створювати противагу популярному обезціненню» поета [29,с.32]. На його думку, серед ранніх поезій В. Стуса зустрічається «пародіювання» поезій Т. Шевченка.[29, с. 35].

1994 року була написана перша дисертація про Василя Стуса під назвою «Поетична спадщина Василя Стуса. Проблеми генезису і текстології». Її автором був Юрій Бедрик. Цього ж року вийшли й дві книги першого тому повного зібрання творів Василя Стуса, що стало визначного подією в літературознавстві того періоду. І знову пожвавилася зацікавленість художнім доробком автора. Перші три томи видання починаються вступними статтями – «Поет» М. Коцюбинської (1 том), «Час поезії» Д. Стуса (2 том) і «Палімпсести» Василя Стуса: творча історія та проблема тексту» Д. Стуса (3 том).

М. Коцюбинська у вступній частині до першого тому розкрила особливості поетики автора, і вказала на запозиченість стилістики Б. Пастернака, П. Тичини.

У вступних частинах сина В. Стуса, Дмитра Стуса також окреслено вплив на батька творів Гьоте, Рільке і таких визначних філософів як Камю і Сатр.

Варта уваги стаття В. Просалової «Рецепція В. Стуса: пострадянська і діаспорна інтерпретації» 2008 року, в якій дослідниця склала список авторів, критиком творів яких поставав Стус. Це, Й. В. Гете, , І. Величковський, Р.-М. Рільке, І. Світличний, Т. Шевченко,, М. Костомаров, В. Свідзинський, , М. Рильський, М. Бажан, О.Довженко, В. Симоненко, В. Голобородько, Г. Сковорода, І. Світличний, Б. Пастернак, В. Стефаник та інші.

2004 року була написана дисертація Ганни Віват на тему «Поетика символічного образу в творчості Василя Стуса». У цій праці дослідниці вдалося проаналізувати чисельність символів авторського розуміння світу.

На початку дослідження поетики віршованих творів В. Стуса, потрібно визначити, що таке поетика і які вона включає складові. Словник літературознавчих термінів подає два значення цього поняття.

«Поетикою називають ту частину літературознавства, яка вивчає її конкретні сегменти (композиція, поетичне мовлення, версифікація тощо), наявні спроби замінити її одним із напрямів теорії літератури – стилістикою, присвяченою висвітленню поетичного мовлення.

Інколи поняття поетики використовується для обслуговування певних локальних потреб розкриття жанру (роман у віршах, притча та інші), цілісної системи творчих засобів письменника, стильових

тенденцій або літературних напрямів, зокрема історичних закономірностей їхнього розвитку.» [24, с. 322].

До складових поетики належать лексика, тропіка, поетичний синтаксис та звукопис, віршування. У наступних розділах розглянемо кожен елемент поетики В.Стуса зокрема.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Аналізуючи літературознавчу рецепцію віршованих творів В. Стуса, можна зробити висновок, що дослідниками більшу увагу було привернуто до біографії автора. Аналіз творчості поета відбувся дещо пізніше – приблизно наприкінці 80-х років.

Поетична творчість Василя Стуса була і залишається об'єктом дослідження багатьох літературознавців. Його часто називають «поетом трагічної долі». Вірші його орієнтовані на світові зразки та тенденції. Хоча за життя не були відомими широкому загалу, вони все ж зуміли привернути увагу дослідників.

Літературознавча рецепція творчості В. Стуса розпочалася з передмови Андрія Малишка до збірки «Круговерть». Пізніше Іван Дзюба, Є.Адельгейм, разом із А. Малишком, незалежно один від одного, засвідчували високий мистецький талант, оригінальність, самобутність поета.

На сьогодні ми маємо безліч статей, наукових праць, книг, присвячених цій талановитій людині. У 2003 році навіть видано словник поетичної мови Василя Стуса, укладачем якого є Леся Оліфренко.

Про геніальність В. Стуса свідчить і те, що радянська влада його боялася, боялася його поезії, наповненої патріотизмом, тому так хотіла якнайшвидше позбутися поета. Він ніколи не здавався, витерпів

страшенні муки в ув'язненні. Врешті-решт системі вдалося згубити його, проте не вдалося зламати сили його безсмертної поезії.

РОЗДІЛ 2

Лексика і тропіка віршованих творів Василя Стуса.

Лексикою називають словниковий запас мови, його сполучення слів. Найвиразнішими елементами лексичного рівня поезій В. Стуса є неологізми. Поява їх зумовлена бажанням В. Стуса якнайповніше описати, розповісти про те чи інше в своїх поезіях, додати певний відтінок.

У його поезіях найпоширенішими є авторські неологізми, що підтверджують думку про те, що його світобачення є неординарним, небуденним.

Своєрідністю творення його неологізмів, є велика кількість складних слів. Використання складних іменників допомагає коротко, стисло показати дійсність.

«Усе пішло, що ніби тільки снилось,
як життєіснування й життєсмерть»[37, с.247].

Неологізми «життєіснування» та «життєсмерть» акцентують увагу на думці автора про те, що матеріальне нічого не значить без безперервного внутрішнього збагачення.

Також частим явищем в поезіях В. Стуса є вживання складних прикметників-новотворів.

«Іваночку! Ти чуєш, доброокий!
Їй-бо не знаю, що я зле зробив»[37,с.101].

Прикметник «доброокий» сформувався від сполучення «добре око». Проте вживається не в прямому, а в переносному значенні. Очевидно, цей прикметник у поета з'явився під впливом давньогрецької поезії, у якій подібні прикметники ставали постійними.

Відрізняються своєю унікальністю складні дієслова-неологізми В. Стуса, до яких інколи складно віднайти відповідники в загальноживаній лексиці. Наприклад, дієслово «многолитував» у авторському контексті розуміється як «страждав впродовж багатьох років».

«Нехай святиться світ, допоки спить,
він многолітує й многолітує» [37, с. 278].

Велику кількість становлять новотвори із формантами -ння, -ття, -ств:

«Скільки в небі шамотіння снігопаду!
Снігопаду шамотіння скільки в небі» [37, с. 273].

Часто Василь Стус утворює дієслова, які походять від іменників.

«Державить мною цей статут,
ці дозволи і заборони,
ці пункти, приписи, закони» [37, с. 59].

Новотвір «державить» утворений від слова держава і показує, що ліричного героя в житті ведуть канони держави, які йому самому недовподобі.

Ще одним підвидом неологізмів є «утворені від твірних основ субстантивів за допомогою префіксоїдів все, без, само, які вживаються з метою нагнітання, емоційного вичерпання, доведення до крайньої міри збільшення чи зменшення» [24, с. 47].

«Прозистий вітер. Таксі шурхотіння.
Заплакані вікна, всевікна твої» [37, с.403].

Неологізми з префіксоїдом «само» дослідник Г.Бандальєр відповідно до їх лексичного значення поділяє на такі групи:

«1) поетичні номінації зі семантикою негативного емоційного стану (самодосада, самолють, самозамкнення);

2) новотвори негативної емотивно-оцінної семантики втрати власної сутності (самопочезання, самопроминання, самоуникання, самосмерть);

3) художні неологізми із позитивним емоційно-оцінним значенням оновлення, відновлення власної сутності (самопочинання, самопорозуміння, самовивищення, самоподовження)» [12, с. 47].

Аналізуючи поезію В. Стуса, вдалося виявити й невелику кількість новотворів з іншомовними формантами –анти, -архі, які додають словам книжного відтінку. (Антивбивця, антиєзуїт, Антидеспот, антиможновладець).

Л. Рудницький писав: «Новотвори в поетичному дискурсі В.Стуса мають велику вагу, оскільки матеріалізують «магму почувань». Використання поетом новотворів дає можливість оновити поетичне мовлення, розширити коло його зображально-виразових та експресивно-оцінних засобів»[29,с. 214].

Також не відмовлявся автор від вживання у своїх поезіях okazionalizmів. За енциклопедією української мови «okazionalizm (від латинського occasionalis – випадковий) – незвичне, здебільшого експресивно забарвлене слово, утворене з порушенням законів словотворення чи мовної норми й існує лише в певному контексті, в якому воно виникло» [24,с. 214].

Саме завдяки цьому можна стверджувати, що В. Стус у своїй мовотворчості поєднував різні стилі, а саме: розмовний, художній та публіцистичний.

«Цей став повісплений, осінній чорний став
 як антрацит видінь і кремінь крику,
 виблискує Люципера очима.
 П'янке бездоння лащитьє до ніг» [37,с. 214].

На час творчості В.Стуса припадає період науково- технічного прогресу. З огляду на це, цілком зрозумілим є те, що поети цього періоду в своїй лексиці використовували нові термінологізми. У В. Стуса з-посеред усі хпоетів-шістдесятників, вживання термінів є дещо специфічним вищем. Проте його слова-терміни свідчать про самотність, оригінальність поета.

Досить часто автор вживає слова на позначення геометричних фігур.

«Квадратура

таємних бід і ромби самоти,
 і прямокутники старих напастей,
 і лінії спадні усевпокори,
 і вертикальний понадземний щем.

Куди податися?»[37, с.88] .

Кожна геометрична фігура має якесь своє, особливе значення. Наприклад, в цьому уривку під терміном «квадратура таємних обід» маються на увазі земні страждання, таємну образу.

Австралійський дослідник М. Павлишин у своїх статтях стверджує, що термінологізми притаманні табірній поезії автора, а найповніше вони проявляються в збірці «Палімпсести». Дослідник обґрунтовує це тим, що в тюрмі В. Стуса оточували здебільшого «квадратні предмети»: вікно з ґратами, які також утворювали маленькі квадрати, тюремна кімната, яка мала чотири кути, двері. І через

постійне перебування в такому середовищі, в автора виникали подібні асоціації [29, с.18].

Часто В. Стус звертається до використання музичних термінів. Музика супроводжувала його упродовж усього життя. Ще в дитячі роки мама співала йому над колискою « Ой люлі – люлі, моя дитино», пізніше поет зацікавився Й. – С. Бахом та Л. – В. Бетховеном та іншими відомими композиторами.

Невимушено з'являються в його поезіях назви музичних інструментів, таких як арфа, орган, сурма, бубон, трембіта та інші.

«Увечері везли віолончель...
як запліталась порохом дорога,
лягаючи трубою на плече» [37, с. 63].

Часто згадуються прізвища видатних українських та іноземних композиторів (Бетховен, Глінка, Бах, Лисенко, Шопен, Моцарт та інші). Але прізвища частіше використовуються не в поезії, а в епістолярії (листах, статтях).

Беручи до уваги те, що у В. Стуса був важкий життєвий шлях не дивним є поєднання тюремної лексики з релігійною. У текстах поета (особливо пізнього періоду творчості) «неволя тіла протистоїть свободі духовного начала».

«Колимське сонце стало сторч.
Бог ним махає, як ковадлом.
Пади-но з каменя на корч
і волю пий, аби не вадило б» [37, с.411].

Церковнослов'янські слова вживаються з різним стилістичним наміром. Приміром, неодноразово поет застосовує старослов'янські

форми дієслова «бути». Внаслідок, образ рідної Землі виступає з певною піднесеністю.

«Де ти єси, ясно водо,
де тихі зорі полоскались,
де білі хмари тінню брались»[14, с.193].

Також нерідко В. Стус вживає старослов'янські слова, коли йдеться про Біблію.

«Даждь нам, Боже, днесь!
Не треба завтра –
Даждь нам днесь, мій Боже!»[11, с. 98].

Внаслідок вживання старослов'янської форми дієслова «бути», рядки сприймаються як молитва.

Особливістю поезики В. Стуса є і вживання архаїзмів.

Г.Віват наголошує, що архаїзми «допомагають поетові ніби занурити читачів у язичницькі часи, нагадати, що українці дуже давній народ, який уже в дохристиянську добу мав свою розвинену культуру і образну, гарну, барвисту мову»[9, с. 9] . Тому у поезіях В. Стуса багато часток міфології.

«Їм навздогін, як молоді берізки,
Сподобані духмяним днем червневим
В Ярилів день у сотню довгих ніг
Біжать дівчатка.»[37, с.401].

У тлумачному словнику знаходжу, що «Ярило – це Бог Весняного Сонця, розквіту природи, родючості, пристрасті, часто зображувався з мечем» [11,с.48]. Тому, очевидно, у цьому вірші « Ярилів день» – це теплий весняний або літній день.

Нерідко елементи міфології додають гостроти, несподіванки обстановці.

«Твоє життя минуло й знебуло.

І гусне крик. Довліє злоба дневі.

І споневіра спалює чоло,

І дивен див біжить поверхи древа» [37,с.48].

Див – за давньоукраїнським словником міфології – це божество смерті і страху. Також див є передвісником смерті, що застерезує від якогось тривожного стану.

Серед усіх засобів творення, особливу увагу привертають тропи В. Стуса. Метафори поета не схожі на традиційні, але у дослідженнях його творчості, їм приділене найменше праць, порівняно з іншими стилістичними фігурами.

На думку О.Тарановського, особливістю вживання тропа в поезії В.Стуса є те, що «це не та традиційна метафора , що в її заложенні порівняння чи зіставлення, щоб збагатити образність; це радше ота похідна, що – як у математиці функція – створює нове явище, новий світ»[44, с.46].

Метафоричність поезії нашого автора є досить складним явищем, тому образи в них набувають зовсім інших рис, позбавляються своєї звичності, стають більш насиченими і цікавими. Наприклад:

«Спів калиновий піднісся над водою» [37, с. 87].

Поширеними є метафори- прикладки ««птиці-слова», «вияви - самострати» [37, с. 41], « весни-дні», [37, с. 81].

Інколи цілі вірші базуються на метафорах.

«Горить сосна – од низу до гори.

Горить сосна – червоно-чорна грива
над лісом висить» [37, с. 402].

У цьому уривку дієслово «горить» застосовується в поезії п'ять разів. Разом з іншими словами «Горить сосна – од низу догори» формується нова своєрідна дієслівна метафора. Тому, можу сказати, що сосна постає символом України, її начало, яке «горить»,руйнується). Значення цієї метафори до кінця вірша підсилюється завдяки поєднанню з іншими словами, не менш оригінальними.

Часто нагромадження метафор додає віршам почуття якогось страху, жалю, тривоги.

«Народжень дибиться громаддя
З торосів вікових страстей –
І знов синодиком смертей
Утверджується самовладдя» [37,с.406].

В. Стус вдається і до вживання різновидів метафор. Наприклад, до персоніфікації.

За словником української мови, « персоніфікація – різновид метафори, в якому ознаки істоти переносяться на неістот (предмети, явища, поняття, тварини)»[37, с.166].

«Сонце відтремтіло.

Дитинство загубилось серед дня» [37,с.336].

«Отже, Василь Стус майстерно володіє інструментарієм української мови: як грою слів, так і грою у слова-метафори, які привертають увагу, визначають незвичний погляд на явища чи події»[18, с.462].

Василь Стус є майстром використання різноманітних тропів,а метонімія як «троп, основу якого складає заміна одних назв іншими на

грунті суміжності їх значень» [18, с. 335], у його віршах утворює самотній художньо-естетичний фон.

Тому, у його поезії можна виділити такі основні різновиди метонімії:

- назви властивостей замість назви їхнього носія:

«Оте хистке, ледь з'явлене,
котре назвало нас і темінь означило,
сягнувши споду» [11, с.401].

- переміщення назв населених пунктів на спільність його жителів:

(В проваллях ночі, коли Київ спить, / а друга десь оббріхують старанно,
/ склепить очей не можу ні на мить... [11, с. 263].

- вживання географічних назв у численній формі, висловлюючи цим заперечне відношення до зображуваного:

«Народе мій, коли тобі проститься
крик передсмертний і тяжка сльоза
розстріляних, замучених, забитих
по соловках, сибірах, магаданах?» [37, с. 345].

- використання імені творця замість його творів

«іду в крамницю, / слухаю Бортнянського – / про тебе дума» [14, с. 98].

Епітети є одними з найуживаніших тропів у поетичній мові В. Стуса.

Порівняння – один з найпоширеніших засобів у художній творчості поета, які дають можливість детальніше розкрити певні образи. Усі порівняння у його поезіях можна поділити на сполучникові та безсполучникові.

Найуживаніші порівняння В. Стуса можна поділити на такі групи:

- описові порівняння, які автор найчастіше використовує у поезіях з фольклорними мотивами;

«Насторчене од начування вухо,
що, як не ошукає, то спасе
і визволить із німоти і тиші,
і від тяжкої – з *кулаки* – журби» [37,с. 98].

- конструкції речень з дієприкметниковими або дієприслівниковими формами ступенів порівняння;

« І отворами поглядів зчужілих,
що він навік лишився під собою
для пробування, *нижчого за смерть*»[37,с.265].

Епітети В. Стуса, як і інших поетів- шістдесятників, є найбільш вживаним різновидом тропів.

Аналіз його віршів, критичного матеріалу дає розуміння того, що велика частка використаних ним епітетів, є індивідуально-авторськими новотворами. Це є особливістю художнього стилю поета. Група епітетів – новотворів є найбільш чисельною в його творчості.

«Та досі ще пахнуть *тужливі* долоні твої,
і губи гіркі, аж солоні і досі ще пахнуть»[37,с.111].

Окрему групу становлять кольористичні епітети. Вони мають чималі стилістичні спроможності, тому що часто вживаються не тільки в прямому, а й у переносному значення. Наприклад, замість прикметника червоний, В. Стус використовує епітет «калиновий»

«Усім нам смерть судилася зарання,
бо *калинова* кров – така ж крута,
вона така ж терпка, як в наших жилах»[37,с.345].

Проте у цьому уривку, «калинова кров» вживається не лише для позначення кольору. Через те, що калина є давнім національним символом України, словосполучення «калинова кров» зазначає

невіддільність з українським народом, усвідомлення себе єдністю цього народу.

Епітет «чорний» у поезіях автора може означати «недоброзичливий», «зрадливий», «невірний».

«О ні, не надарма оцей парад,
мов поховальний хід. І я сумую,
не знаючи, котру з своїх троянд –
червону ачи чорну подарую...» [37, с.245].

Білий колір у його поезії, на відміну від інших шістдесятників, вживається у негативному значенні. А саме для опису мук, страждання ліричного героя.

«У жовтій сукенці
з чорнявим пояском –
білява дівчина.

Пройшли Хрещатик» [37, с. 158].

Особливою групою епітетів автора є внутрішньо психологічні епітети, які уміло можуть подувати почуття автора, ліричного героя, які нерідко сплітаються з описами природи, додаючи поезії якое певного психологізму.

«Та досі ще пахнуть *тужливі* долоні твої,
і губи гіркі, аж солоні і досі ще пахнуть»[37,с. 111].

У цьому уривку, епітет тужливі не лише описує долоні, а й передає внутрішні почуття автора.

Також В. Стус творить досить самобутню групу епітетів, завдяки синестезії – коли різні відчуття переплітаються, поєднуються.

Наприклад, «почув твій *тьмянний* клич, але озвався
прихованим бажанням співчуття
та іскрою високої незгоди»[37,с .189].

Словосполучення «тьмянний клич», який є зоровим епітетом, у цьому контексті вживаються в переносному значенні, показує відчай ліричного героя, що його крик для всього світу- майже помітний, або й ледь не чутний.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Василя Стуса часто порівнюють з Тарасом Шевченком, і це не дивно, адже їхні долі дуже схожі. Своїм покликанням поети вважали служіння Україні, боротьбу за її незалежність, доносити до людей підтримку і віру в краще майбутнє. Більшу частину життя обоє провели ув'язненими.

Наскрізним мотивом творчості Василя Стуса є Україна. Хоч би про що він писав: чи то про друзів, чи то про родину, чи навіть про себе – за цим завжди стоїть доля України, ці теми переплітаються.

Лексика В. Стуса є дуже багатогранною, наповненою. Його вважають одним з найбільших у українській літературі творцем неологізмів. Авторські неологізми поета підтверджують думку про те, що його світобачення є неординарним, небуденним.

Широко послуговується поет і іншими видами лексики: термінологізмами, архаїзмами, церковнослов'янізмами, які також відіграють значну роль у творчості.

З дитинства Василя Стуса супроводжувала музика. Ще з дитячої колиски мати співала йому «Ой, люлі-люлі, моя дитино». Це добре закарбувалося у пам'яті майбутнього поета на все життя. Тому у подальшій творчості часто впливають музичні терміни. Це і назви інструментів, імена відомих композиторів, які гармонійно вплітаються у структуру окремих віршів.

Василь Стус часто використовує і тропи. До найуживаніших можна віднести: епітети, порівняння, антитези, метафори, тавтології.

Метафори дещо відрізняються від традиційних, є досить складними. Вони додають словам певного відтінку новизни, образи позбуваються своєї звичності.

Найпопулярнішим видом епітетів у В. Стуса є авторські, які підкреслюють його індивідуальність, не схожість на інших, самотній творчий талант.

РОЗДІЛ 3

Поетичний синтаксис та звукопис в поезії Василя Стуса.

Віршування поета

Поетичний синтаксис – суттєва форма вияву експресивності художнього твору. Він, поряд із художніми засобами, допомагає робити твір динамічнішим.

Найпопулярнішими засобами поетичного синтаксису є інверсія, тавтологія, анафора, антитеза, оксиморон, риторичні фігури, прийом градації та інші.

Як зазначив дослідник творчості В. Стуса Л.Данильчук, «...будучи загалом цілковито традиційним, має доволі індивідуальних рис, які дають право вести мову про «типово стусівську» будову фрази, полегшують атрибуцію творів автора» [13,с. 39].

Саме завдяки поетичному контексту слово набуває максимальної емоційності, образності. При цьому синтаксичні засоби індивідуалізують манеру оповіді і формують ідіостиль поета.

У поета зустрічаються практично всі відомі стилістичні фігури: градація, риторичні питання, риторичні звертання, антитеза, оксиморон, катахреза, тавтологія, анафори, еліптичні конструкції, інверсія. Отже, розглянемо кожну з них зокрема.

Поетичний синтаксис автора є формою вираження експресії. Своєрідної емоційності надають поезіям питальні та окличні речення.

«Я падаю на діл, що, довгожданий,

Враз утинає виспрагле життя» [37, с.291].

«Така далека моя родина, така далека

І що робити, коли стомила юга і спека?

І що робити, як так марудно в цьому світі» [37,с.120].

Синтаксисові В. Стуса притаманні короткі речення. Вони у поезії відтворюють пристрасну інтонацію автора. Особливістю є те, що короткі речення межують з розгорненими, ускладненими, які сполучають декілька строф.

«Лжива ладо! Швартуйся до берега,
Де собака, халат і тапочки.
Розірвеш? Розметеш? – Ущент?
На лахміття? У клоччя? В друзки» [37,с.51].

У поезіях часто відокремлюються і переносяться в окреме речення чи в іншу частину складного речення означення (розгорнені і нерозгорнені), роз'єднуються підмет і присудок.

«Небо. Кручі. Провалля. Вода.
Сонце. Чайки. Високі хвилі
поглинає загула даль.
Ми – рибалки спочилі...» [37,с. 98].

Поезія В. Стуса – духовна, з глибоким сенсом. Нагромадження безсполучникових конструкцій посилює емоційне та експресивне враження читача.

«Десь ти тінню тіні тіні,
десь ти скраю всіх краєчків
вікопомній домовині
поначеплено вервечки» [37,с. 54].

Дадає інших смислових відтінків поезії й інверсія.

В. Стус використовує частіше висхідну градацію, яка показує високу експресію його поезії.

«Найшли, налетіли, зом'яли, спалили, побрали
З собою в чужину весь тонкоголосий ясир»[37, с. 43].

У цьому прикладі одне за одним слово має підсилене інтонаційне звучання, через що яскравіше показано спустошення землі після загарбників.

Використання іменникової спадної градації надає поезії спокійної, врівноваженої інтонації, її емоційно-експресивного вичерпання:

«Скоро ходором заходить
щирим злотом кута брама
лісу, залісу, узлісся
і розтане благовість»[3,с.34].

Графічною своєрідністю поезій автора є також сходинки – членування віршового рядка на окремі ритмічно-інтонаційні та експресивно-фрагменти з метою увиразнення поетичного мовлення.

За допомогою сходинок, слова чи словосполучення стають більше іноновані, що можна обґрунтовуватися як допоміжний засіб пунктуації.

«Не муч мене.

О не муч,

Річко спогадів,

Забуття мого,

Річко тиші»[37,с. 57].

До найулюбленіших стилістичних фігур належать антитеза та паралелізм.

Частіше В. Стус використовує антитезу, передусім, через її широкі виражальні можливості, тому що «у зіставленні протилежних або контрастних понять чи образів повніше, яскравіше виявляються їхні якості» [41,с.34].

Наприклад, завдяки антитезі, певні вірші набувають рис народної творчості:

«О світе світе світе мій,

Їй-бо, ніяк не звикну:

Невже твій син – то тільки злий,
а добрий – то каліка?»[37,с. 200].

«Зима. Паркан.

І Чорний дріт На білому снігу.
Такий Близький ти, краю мій,
І безнадійно так Далекий» [37а,с. 445].

Антитезу поет використовує у порівняннях,
при цьому підсилюється враження несподіванки.

«О власну стріхи смерть –
як щастя засягнути і обірвати пута,
ввійти у коловерт» [37, с.66].

Виразність й емоційність антитези роблять багато рядків у поезіях
В.Стуса афористичними:

«Смерть – то повище зір, життя – пониже пекла.
Свій простір пристрасті шаленством розгородь.
Вертай – з тамтих світів, журба моя утекла....» [37,с. 134].

Типовою рисою антитези автора є вживання антонімічних пар,
елементи яких репрезентують релігійні уявлення людини. Для прикладу:
рай – пекло, душа – тіло, дух – тіло, праведний – грішний.

«Погрій же руки на дивнім огні,
коли конає серце обпашіле,
бо стогне дух, ще довше стогне тіло –
лишайся з стогоном на однині...»[37,с.272]

Паралелізм – це одночасне вживання двох абсолютно різних понять
чи явищ. Приклади цього художнього засобу бачимо в таких рядках:

«Як став — то вплав,
 як брід — то вслід,
 як мур — то хоч нурця,
 пройдімо лабіринтом бід
 до свого реченця...»[37,с.154].

Ці поетичні паралелі, які ґрунтуються на аналогії або схожості, у Василя Стуса переважно мають полісемічний характер, що посилює художність поезії та ширше розкриває образ духовної боротьби як основну ідею творчості поета.

«Тугими колами кружляємо,
 усе збиваючись з ноги.
 Світ вечоріє. Ми світаємо,
 коли ні сили, ні снаги»[37,с.122].

Окрім паралелізму та антитези, автор використовує ампліфікацію, тобто нагромаджує в поезіях синонімічні, однорідні, протиставні складові частини речення, при цьому посилюється поетична виразність мовлення.

«Відлюбилося.
 Відвірилося.
 Відпраглося.
 День врівноважений,
 Як вичовганий валун» [37,с.176].

Оксиморон, також твориться на базі антонімів. В свою чергу, він дає можливість характеризувати складні та суперечливі предмети дійсності. В. Стус використовує оксиморон для того, щоб характеризувати складні, суперечливі поняття і явища. У його поезіях найвживанішим різновидом оксиморону є «семантична несумісність між прикметником і іменником» [26,с. 23].

Особлива позначена оксимороном збірка «Веселий цвинтар». Навіть сама назва є оксимороном. В. Стус широко послуговується продукуванням стилістичних парадоксів, тобто семантичної невідповідності іменника з прикметником.

Майже основним у поезіях В. Стуса є мотив «рідної чужини», тобто, схожий до Шевченка, «нашої, не своєї землі».

«Яка нестерпна рідна чужина,
цей погар раю, храм, зазналий скверни!» [3, с.233].

Семантична невідповідність окремих частин оксиморону додає поезіям експресії: «глухонімиий крик» акцентує на тому, що іншим все одно на хвилювання лише одної, незнайомої людини, адже вони нічим не можуть їй допомогти.

Вирішальної експресії додають поетичним творах оксиморони, утворені за допомогою смислової невідповідності двох іменників:

«...Сон. І ночі ніч.

І темінь тьми. І голосіння тиші» [37,с. 221].

Уривок підсилює подавлений настрій поезії. Самотність для автора є нестерпною, залишається наодинці ліричному герою все важче.

Створенню різносторонніх, багатоманітних філософських образів сприяє й тавтологія, за словником української мови в 11 томах – це «спеціальне або непередбачене повторення тих самих, або близьких за значенням слів» [24, с.123].

«Обабіч – чужаниця – чужина.

Під кожним під крилом- чужа чужина.

І даленіє дальня Україна –

Ошукана, оспала, навісна» [37,с.344].

Завдяки тавтології, В. Стус зосереджує увагу читача на певному образі, з якого розуміються настанови поета.

«Пливе земля. І спокій сподіваний –
як тиша тиші. Як кінець кінця.

Хлющиться вода. О прикладись до рани,
наблизь мене до свого речення!»[37, с. 336].

У цій поезії тавтологія виражена за допомогою іменника у різних відмінкових формах(у цьому випадку називному й родовому). Таке використання тавтології зустрічається доволі часто.

Визначальною стилістичною фігурою є інверсія. Інверсія частіше використовується в поезіях, ніж в прозових текстах, бо стилістично виділяє окремі слова, підпорядковує їх ритмомелодиці поезії.

Порушений порядок слів допомагає автору виокремлювати найсуттєвіші слова в поезії.

«Йдуть три циганки розцяцьковані,
Три грації і три покори,
Вистукують по бруку кованими
Підборами...» [12, с.81].

У цьому уривку підмет розміщений після присудка, таке явище є найуживанішим у інверсії автора. При чому, таке розташування слів допомагає зосередитися на самому присудку, тобто його значенню.

Відхилення автором від звичного порядку слів спричинене також тим, що логічний наголос падає на початок або край речення, тому автор й намагається так розташувати ці слова, які несуть найглибший зміст.

«Гойдається вечора зламана віть,
Мов костур сліпого, що тичеться в простір
осінньої невіді»[36, с.54].

Логічному порядку слів тут відповідала б інша побудова речення:
Зламана віть вечора гойдається, неначе костур сліпого, що тичеться в простір осінньої невіді.

Часто підмет вживається лише на початку вірша, а всі наступні речення вживаються без нього. Наприклад:

«О, скільки слів неначе поторочі!
І всі повз мене, ніби кулі, б'ють,
і всі живу мою минають суть,
а тільки строчать, строчать, строчать, строчать»[3, с.109].

Інверсія також допомагає автору виокремити другорядні члени речення, але робить він це тоді, коли вони несуть у собі якийсь сенс.

«Осики лист карозелений
тремтить на вітрі і тремтить.
Ще досвіток. Господь ще спить,
зітхає в'язень коло мене» [11, с.256].

У поезіях В.Стуса напоширенішими є такі види повторів:

- 1) початкові (анафористичні);
- 2) кінцеві (епіфористичні);
- 3) кільцеві (анадиплозійні);

Анафори, здебільшого виражені виражені прийменниками «за», і.

«Як хочеться – вмерти!
Зайти непомітно
за грань сподівання
за обрій нестерпу
за мури покори
за ґрати шаленства
за лють огорожі
за лози волань» [3,с. 226] .

«І глянув я — і ось кінць білий,
і держить лука верхівець...

І вийшов другий кінь — червоний,
і хто на ньому — при мечі»[37, с.122].

Повторення прийменника за у цій поезії зосереджує увагу читача на намаганні ліричного героя вийти за межі реального життя.

Крім анафори, вживає автор використовує і епіфору. Яскравим прикладом може слугувати поезія «Радість Гомони!Гомони!».

«Із струмком, із промінням ранковим,
В вітровім шелестінні, у хмар миготінні яснім,
З тихим плюскотом хвиль, із прибоєм ланів колосковим —
Гомони! Гомони! Так, як вітер, як прмінь, як грім.
Гомони! Гомони!
Не вщухай ані миті, ні хвилі.
Бийся крильцями в небі, поглядом голубій.
Хай над нами в нестямі вітрила пливуть зволожнілі,
Хай над нами в нестямі гойдається дзвін голубий.
Гомони! Гомони!
Із струмком, із промінням ранковим,
У сталевім безхмар'ї, де жайворон сипле сріблом,
У трункім надвечір'ї, в настояній днині, підкованій,
Дзвоном крапель рясних, що дощем гомонять над селом.
Гомони! Гомони!»[37, с.44].

Також варіантом стилістичної фігури, яка ґрунтована на повторі, є поетичне кільце (зв'язує повтором різних слів чи словосполучень початок і кінець суміжних мовних одиниць).

Поетичне кільце яскраво простежується у віршах «О, скільки слів, неначе поторочі!» (повторюються перший та останній рядок поезії «О, скільки слів, неначе поторочі!»). Одним з найяскравіших зразком поетичного кільця є поезія «Верни до мене, пам'яте моя».

«Верни до мене, пам'яте моя,
 нехай на серце ляже ваготою
 моя земля з рахманною журбою.
 Хай сходить співом горло солов'я
 в гаю нічному. Пам'яте, верни
 із чебреця, із липня жаротою.
 Хай яблука останнього достою
 в мої, червонобокi, виснуть сні.
 Нехай Дніпра уроча течія
 бодай у сні у маячні струмує,
 і я гукну. І край мене почує.
 Верни до мене, пам'яте моя»[3, с.77].

Сполучення слів «верни до мене» повторюється на початку і в кінці строфи, ніби обрамлюючи поезію.

Риторичні фігури використовуються для кращого емоційного підсилення на читача. Вирізняють такі фігури: риторичні звертання, риторичні заперечення та ствердження, риторичні питання.

В. Стус переважно користується риторичними звертаннями. Характерною є віршована молитва, а саме звертання до Бога.

«Господи, дай мені жить!

Це, Господи, сяєво!

І як мені, Господи, як мені жить?»[3,с.33]

Також у поезіях присутні риторичні звертання до рідної земної, предків.

«О земле втрачена, явися

бодай у зболеному сні

і лазурове простелися,

пролийся мертвому мені»[2,85].

Риторичні питання у поета, переважно, адресовані самому собі, що підсилює враження від душевного конфлікту.

«Давні стежки переорано,
Дороги дитинства
Засаджені кукурудзою,
І навіть мама
З недовірою позирає на тебе –
Це ти чи ні?»[11,с. 23].

В уривку автор згадує своє дитинство, своїх рідних. Усім серцем хоче повернутися додому, а чи його там ще чекають? Адже його так довго не було, все буде здаватися незнайомим, новим.

«Я так і не збагнув
І досі ще не знаю,
Чи світ мене минає
Чи я його минув»[3,с.323].

Яскравим прикладом використання автором риторичних звертань є поезія «Не відповідаєш? Мовчиш? Заціпило?». У цьому вірші перші вісім рядків – це тринадцять риторичних питань.

«Не відповідаєш? Мовчиш? Заціпило?
Не можеш вибачити? Клянеш?
Не можеш вивіритись розлуці?
Серцю — довіритися?
Мовчиш, як покинена вагітна?
Мовчиш, як бомба? Мовчиш?
Думаєш — од чекання розтрісну?
Думаєш — збожеволію?» [3,с.109].

Характерною рисою поетичного синтаксису творчості В.Стуса є також наявність парцельованих речень. Парцеляція висловлювань - одна

з найхарактерніших рис поетичного синтаксису В. Стуса. Це спричинено тим, що в його текстах переважають відносно недовгі речення.

У поетичній творчості В. Стуса парцеляція сприяє створенню ритмічності, інтонаційного контура вірша. Дослідник Д.Данильчук зазначає, що парцеляція в поетичних текстах В.Стуса нерідко «набирає граничних форм, коли інтонаційно виокремлені речення – фрагменти єдиного висловлювання – містять одне або два слова» [13, с.22].

«Там – Україна. За межею. Там.
Лівіше серця. З горя молодого
сосна спливає ніччю, ніби щогла,
а Бог шепоче спрагло: Аз воздам!»[37,с. 324]

«Тане гомін , мов туман ранковий
Гасне захід. Вкруг – ані телень»[37, с.285].

«Як нам порозумітись – душа в душу
і серце в серце? Тишею? Без слів?
Як нам порозумніти – без жалів,
без нарікань, без сліз?»[37, с.428].

Еліптичні конструкції у поезіях автор найчастіше використовує для того, щоб «заощадити» засоби мовлення, а також пришвидшити віршований темп.

У нашого автора еліпсис вживається рідко. Він послуговується цією стилістичною фігурою для надання мові своїх поезій стислості.

Переважно еліпсис допомагає стилізувати поезії під фольклор. Таке явище спостерігаємо і у В.Стуса.

«і Богородицею вийшла мева
 з брунатною зорею у чолі.
 Одна – червона. Друга – золотава.
 Одна – солодка. Друга – аж терпка.
 Одна – тяжка біда. А друга – слава»[3,с. 261].

Більшої виразності надає поетичним текстам використання апосіопези – стилістичної фігури умовчання:

«Пекучий день... лісів солодка млява...
 смага стежок... сонливиці левад...» [37,с. 44].

В.Стус завдяк умовчанням передає свої складні внутрішні почуття, свою тривогу:

«В копті аканту – біль твій – діамантом.
 Сліпучим оком глипає одчай»[37,с. 63].
 Стань. Не стирай з свічаддя порохи –
 То все – твої страхи, страхи, страхи...[37, с.357].

Недосказаність думки надає поезії більшої схвильованості, також показує читачу, що зараз відчуває ліричний герой, чи чекає його щасливе майбутнє.

Апосіопеза часто виділяє недосконалисть зрозуміти «ядро»думки чи ж почуття або ж таки неохоту говорити про щось, що дуже турбує, бо співрозмовник зможе зрозуміти й без слів.

«В останньому зусиллі зміг
 Збагнути: все, тебе я втрачу,
 Ось тільки виведуть за ріг...» [37,с.347].

Часто у В. Стуса умовчання позначає розрив речення у підтексті дає розуміння того, як події будуть розвиватися у подальшому.

«Ось – твій убивця: руку подає,
Всміхається, щасливих значить років,
Ховаючи зненависть, як ножа...» [37,с.376].

При утворенні ампліфікаційних рядів, поет частіше використовує асиндетон (пропуск сполучників між однорідними членами речення, щоб прискорити розповідь):

«Невідомі закипають грози,
десь божевільні грають весілля.
А начування, окрики,погрози
за мною назирають звіддала.
Куди й пощо? Не відаю, не знаю» [3, с.23].

Асиндетон допомагає увиразнити мовлення, а також виділяє окремі слова:

«Мовчить. Ображена. Застра-
шена. Зновародженна.
О тричі будь благословенна
лишатися. Мені ж – пора» [37, с.187].

Виділяючи слова «ображена», «застрашена», «зновародженна» В.Стус підкреслює внутрішні почуття, які переживає дружина після арешту чоловіка.

Ця стилістична фігура дає можливість авторові лаконічніше представляти власні думки й переживання.

Хоча знаходжу й використання полісиндетону (стилістична фігура, мовна природа якої полягає в повторенні однакових сполучників)

«А в пам'яті ще длань твоя заклична
І пісня псалму, древня і журна.
І сяйний погляд – неба голубого
І лазуровий шовк старечих слів» [37,с.379].

«Бо сходяться усі кінці. Всі ріки
доходять гирл. І море невсипуще
колотиться, і ремствує, і скоро –
наперекір всім бідам – зареве» [37,с.363].

«І стіл, і череп, і свіча,
що тіні колихає,
і те маленьке потерча,
що душу звеселяє» [37а,с. 34].

Як засіб зв'язку між компонентами сурядних рядів поет використовує переважно повторювані єднальні сполучники і..., і...; ні..., ні...

Фігура полісиндетону або її ще називають фігурою багатосполучниковості (полягає у повторенні однакових сполучників) надає поезії спокійного, стриманого настрою поезії, щоб показати душевний стан ліричного героя.

У В. Стуса полісиндетон найчастіше оформлений за допомогою сполучника «і». В. Стус використовує полісиндетон для того, щоб пом'якшити перехід від однієї частини складносурядного речення до іншої:

«Тоді сторінками пливуть
і жалощами душі студять
і будять мертвих – не розбудять
і не докликавшись – кленуть...
і настає година грізна
І сурми доль в сто горл ревуть» [3,с. 343].

Полісиндетон оформлюється у текстах не лише завдяки сполучникам, а й інших частин мови, здебільшого заперечними частками:

«Голодна, як проруб,
тропа вертикальна
не видертись нею
ні кроком ні оком
ні рухом ні духом
ні тілом зболілим
ні горлом скривілим
од крику – владико,
піднось мене вгору,
бо хочу – померти!» [3, с. 323].

У цьому випадку повторення частки «ні» підтверджує заперечну інтонацію поезії. Також через це, В.Стус підкреслює неможливість ліричного героя померти, навіть попри його бажання, адже смерть для нього є недоступною.

Важливою рисою поетичного синтаксису Василя Стуса є ускладнення простого речення синтаксичними конкретизаторами. За словами Аксьонової І.О.: «Синтаксичний конкретизатор — це неоднорідна синтаксична категорія, яку кваліфікують як «уточнювальний член речення», «відокремлений другорядний член зі значенням уточнення»[3, с. 323].

Синтаксичні конкретизатори у поезіях В. Стуса уточнюють головні та другорядні члени речення.

Дослідники виокремлюють складові частини, які конкретизують присудок, виражений дієсловом минулого часу:

«Осліпле листя відчувало яр

і палене збігало до потоку,
брело стежками, навпрошки і покотом
донизу, в воду – загасить пожар»[3, с. 101].

Конкретизатор у цьому випадку уточнює дієслово, а саме спосіб дії, підкреслює динамічний образ ніби «живого» листа.

Поет також використовує конструкції для конкретизації додатка, вираженого іменником:

«Я марно вчив граматику кохання,
граматику гріховних губ твоїх...»[3, с.153].

У цьому контексті з особливою функцією вжито лексичний повтор, який не просто уточнює перший елемент, а має підсилювально-видільне значення, зосереджує увагу на важливому слові у фразі, розширює структуру речення, створює яскравий поетичний образ.

Отже, синтаксичні конкретизатори в поетичній творчості В. Стуса вжиті для оцінної функції, а також мають експресивний характер.

Властивим для поезії В. Стуса є також метод використання кількох тропів й фігур одночасно. Завдяки цьому поезія стає насиченішою, пробуджує уяву читачів. Попри багатство засобів, вірш не втрачає своєї прозорості, а навпаки, його зміст стає глибшим. До таких складних, але попри це досить гармонійних уривків відносимо поезію В. Стуса «Олексі Булизі»:

«Квадратний біль. Крутий округ
жалоби.

Прощавай же!

Поети, наче совість, мруть,
а білий світ — він тільки майже
і світ, і білий» [3, с.179].

В. Стус намагався віднайти найбільш вдалі форми висловлення своєї думки, звертаючись до різних фонічних нанизувань у поетичних рядках. Часом вдавався до гри звуків. Зокрема, до таких нанизувань можна віднести алітерацію та асонанс.

Алітерація є одним з визначальних типів звукових повторів приголосних звуків. У поетичних творах В. Стуса найчастіше зазнає алітерації звук [р] і [с]. Наприклад, таке явище спостерігається у поезії «Терпи, терпи, терпець тебе шліфує»

У німій, ніби смерть, порожнечі свічад
Пересохла імла шебершить, мов пісок,
І високий, як зойк, тонкогорлий співак
Став ширяти над тілом своїм.

Дух підноситься д'горі. У зашморзі бід
Аж зайшовся кривий од волання борлак...» [З,с. 327].

Дрижачий сонорний [р], алітеруєчись, виступає виразником твердості та рішучості, тримає читача в напруженні, на противагу цьому алітерація [с] додає спокою, впевненості. Ліричний герой Василя Стуса, попри важку долю та хвилювання, пов'язані зтяжким становищем, він постійно вірить у світле майбутнє.

Дослідники зауважують, що сонорний звук [р] пов'язаний з постаттю чоловіка і відображає впевненість, рішучість.

«На ній і стій, і стрій — допоки скону,
допоки світу й сонця — стій і стій» [З, с.163].

Вірш «Кривокрилий птах» передає важкий стан поета, через вимушений відривом його від рідного краю, адже Україна – найцінніше, що є у нього в житті. Тому рядки, де поет згадує рідну домівку, по-особливому звучать:

«Кривокрилий птах: коротке –
 рідне, довге – що чужинне.
 Спробуй – спекайся мороки:
 за крайсвіту –Україна» [3, с.417].

Алітерація звуків [р] та [з] створює оригінальний звуковий малюнок вірша, співвідносячись із виразністю.

Доречно зазначає М. Коцюбинська: «Найкращі здобутки поета постають на гребені зіткнення, єдності протилежностей, примирення, здавалося б, полярностей: з одного боку – несамовиті екстази й нагнітання, буяння поетичної експресії; з другого – розважлива філософська заглибленість... «лагідна округлість форми (Вислів Василя Стуса)» [5, с. 680].

Ці протилежності можна зустріти у вірші «Ще трохи краще край Господніх брам»:

«Що ти надбав? Увесь у ґрунт угруз,
 з семи небес упав сторч головою.
 А справді десь є небо над тобою –
 за кучугурами камінних друз?
 А світло – ще народиться колись
 у серці пітьми, в тускних грудях ночі?
 Засвітяться сонця, як вовчі очі
 у судну днину. Але – стережись» [3,с. 423].

У поезії сплелися земне та небесне, це передається за допомогою слів «ґрунт і небо». Також алітерація звуків [р] і [с] доповнює поняттєвий рівень вірша. Безвихідь підсилюють приголосні приголосних [р] з [г]. Бачимо і асонанс звуків [а] і [о].

У поезіях звучить і асонанс (повтор голосних звуків), який використовується ширше, ніж алітерація. Однак В. Стус визначав, що

«римувати по-українському – особливо тяжко: рим не так багато, на асонанси не кожен відважиться...» [22, с. 442].

Найчастіше зустрічаються асонанси на «а» та «о», які уособлювали думки про свободу ліричного героя.

«Осліпле листя відчувало яр
і палене збігало до потоку,
брело стежками, навпрошки і покотом
донизу, в воду – загасить пожар» [11, с.355].

«У цьому полі, синьому, як льон».

«У цьому полі, синьому, як льон,
де тільки ти і ні душі навколо,
уздрів і скляк: блукало в тому полі
сто тіней. В полі, синьому, як льон.
А в цьому полі, синьому, як льон,
судилося тобі самому бути...»[3, с.177].

Вірш побудований на звукових і на лексичних контрастах, що значно посилює емоційний вплив. Саме тому «м'яка» звукова картина вірша поєднується з алітераціями [ч], [с], які надають напруженості у звучанні рядків. Красивий образ поля є наскрізним мотивом і символом поезії, він обрамлює і строфи і повністю всю поезію.

В. Стус чудово протиставляє кольори (синій – чорний), цифри (самотня людина – сто тіней), світлого поля та темного соснового лісу.

Цікавою для аналізу є поезія «На тихі води і на ясні зорі». Тут часто зустрічаємо звукосполучення [гр], яке виступає своєрідним провісником грози, асоціюється із громом:

«На тихі води і на ясні зорі
паде лебідка білими грудьми.

Вдар блискавкою, і громе прогрімми,
коли не розпростерти крил — у горі.
Зелені села, білі городи
і синь-ріка і голуба долина» [36, с. 285].

Звук [p] надалі у вірші постає виразником саможертвних настроїв ліричного героя, динаміки:

«Там, де копита коня вороного
розбризкали геть ярі іскри, 'дного
із днів була відкрилася дорога,
та при самій урвалася меті» [36, с. 285].

У поезії спостерігаємо появу фольклоричзівів – «кінь вороний» та «на тихі води, на ясні зорі», які торкаються у часі історичних дум й невідьницьких пісень українців. У цій поезії вони стають майже синонімом до слова «Україна».

Крім того, у вірші цей вираз уособлює в собі прагнення людини повернутися до рідної землі. У деяких текстах алітеровані [p] і [c] показують трагізм, пригніченість та спад почуттів, майже до відчаю:

«О чорна графіка гори,
о мерзла кров пролита,
заговори, заговори,
повідж, кого тут скрито.
Яка священна таїна
про злочини бувалі!
Аж стягне темінь навісна
у виглухлім проваллі» [37а, с. 222].

«Горить стерня, де половіло жито,
о вересню, теребище смеркань!

Отак посиджу в довгій самоті,
над вудкою схилившись» [4, с. 218].

Віршовання, яке ще називають версифікацією, характеризується особливістю інтонації і темпу, а також відзначається великою кількістю пауз. Основними засобами побудови поезії є: ритм, стопа, розмір, рима, строфа.

Поезії Василя Стуса різних періодів характеризуються значними метричними різновидами. Як зазначила дослідниця поетів-шістдесятників Н. Костенко «60-ті рр. ХХ ст. входять в історію української метрики і ритміки як новий етап її розвитку...». Вагому роль у віршуванні цих років здійснив і Василь Стус.

Здебільшого, ліричні твори митця побудовані у силабо-тонічній системі віршування. Поет для своїх віршів використовував класичні і неklasичні форми версифікації.

До найпоширеніших віршових розмірів В.Стуса можна віднести ямб, хорей, анапесто-ямбічний паузник, нечасто – чистий анапест.

Вірш «Господи, гніву пречистого...» є унікальним у збірці «Час творчості», адже написаний в ритмах паузника, а віршований розмір – дактиль. У цьому вірші Василь Стус послуговується перехресною римою. А саме перший рядок поєднується з третім, а другий з четвертим.

«Господи, гніву пречистого

благаю – не май за зле.

Де не стоятиму – вистою.

Спасибі за те, що мале...» [37, с. 8].

Як подає літературознавчий словник, паузник, павзник або його ще часто називають дольником – «меторяд, розбудований на дво- і трискладових стопах силабо-тоніки. Вид тонічного вірша, в рядках якого

витримується однакова кількість наголошених складів, а кількість ненаголошених між ними коливається від жодного до двох» [24, с. 87].

Загалом, у Стуса найбільше поезій написано ямбом. Найбільший відсоток поезій написано є, умовно кажучи «великоскладовими». 70 % всіх віршів – це п'ятистопний і чотиристопний ямб. З яких 50 відсотків припадає на п'ятистопний, а 20 відсотків – на чотиристопний. Рідше у його поезіях можна зустріти 3-стопний ямб – всього 2, 33 відсотків від загальної цифри.

Ярина Ходаківська, дослідниця віршування Стуса, пропонує розглядати трьохстопний ямб поета за такими етапами його життя:

- 1) доарештантський (з середини 1950-х років до 1971);
- 2) «казематний» (9 місяців 1972 року, у ці роки поет був ув'язнений, саме тоді очікував на суд. У цей час було написано збірку поезій «Час творчості»);
- 3) період таборового ув'язнення та заслання (1973-1979 рр). У цей період поет експериментував – намагався спробувати різні, шукав відповідні схеми римування.

Тому стусівський тристопний ямб цього періоду надзвичайно різноманітний. Примітно, що деякі поезії автора не поділені на рядки. Двовірш «в'язня не в'яжуть, тюрма – а не беруть» є своєрідною новацією автора, яку він вирішив не продовжувати.

Загалом, найбільше поезій, які написані трьохстопним ямбом можна зустріти у збірці «Зимові дерева. Решту ранніх збірок автора – «Круговерть» і «Веселий цвинтар» і зовсім не містять поезій цього віршованого розміру.

Однак, автор, який досконало володіє класичними формами віршування не цурається і літературних експериментів. Зокрема,

неабияке місце у його творчості займає верлібр – у його спадщині налічується близько 250 верлібрів.

Сам Стус вважав, що верлібр відкриває поету найширший простір образів і лише у вільному вірші, сенс здатен піднятися на вищий рівень – рівень філософії. Верлібр В.Стуса – чудовий і гармонійний, метафоричний і дещо музичний.

«Мені зоря сіяла нині вранці,
устроєнена в вікно. І благодать —
така ясна лягла мені на душу
сумирену, що я збагнув блаженно:
ота зоря — то тільки скалок болю,
що вічністю протягий, мов огнем» [37,с.16].

Найкраще майстерність В. Стуса показано у верлібрі. Його приклади бачимо ще у першій збірці поета – «Круговерть». Вільним віршем характеризується і збірка поета «Веселий цвинтар». За словами сина В. Стуса, Дмитра, «Веселий цвинтар» є «оригінальним твором, для якого багато важить форма викладу» [39,с. 5].

У «Веселому цвинтарі» здебільшого представлений верлібр без поділу на строфи («Вертеп», «Ось вам сонце...», «Цей корабель виготовили з людських тіл»).

«Ось вам сонце, сказав чоловік з кокардою на кашкеті
І витягнув п'ятака, схожого на сонечко.
А це вам дорога, він зробив кілька ступнів праворуч,
носаком позначивши її межу....» [38, с. 445].

Верлібри В. Стуса яскраво передають його читачеві біль і страждання поета, який майстерно поєднує римовану й неримовану поезію.

Один із найбільш відомих віршів поета «Як добре те, що смерті не боюсь я», який вивчають школярі в 11 класі, написаний ямбом.

«Як добре те, що смерті не боюсь я
і не питаю, чи тяжкий мій хрест.
Що вам, богове, низько не клонюся
в передчутті недовідомих верств.
Що жив-любив і не набрався скверни,
ненависті, прокльону, каяття» [37, с. 44].

Попри те, що автор більше схильний до силабо-тоніки, в його збірках є і тонічні вірші, які характеризуються проявами силабізму. До прикладу, поезія із збірки «Час творчості».

«Висамітнів день. Висмоктали сили,
висотали біль.
Все тобі – чуже. Все тобі – немиле.
Все гірке тобі.
А немудре все! Хоч би дотягти,
та бодай — до краю» [37а,с. 321].

Анапесто-ямбічний розмір переважає у безстрофічних поезіях. Найбільше таких творів міститься у збірці «Час творчості», багато також є і у «Палімпсестах».

«Колимські закували зозулі,
шумує потік, молода шипшина
жовтавий стромить лист. Легкі хмарки
на порцеляновому виснуть небі.
А я на цій модриновій колоді
читаю про засланця-пустуна» [37а, с. 21].

У збірці «Час творчості» зустрічаються вірші з не надто виразною будовою віршованих рядків, наближені до рядків, які не поділені на

строфи. У збірці найбільш численну групу складають чотирирядкові вірші.

Астрофічні, тобто такі, які не поділені на строфи вірші, у В. Стуса поділяються на:

1. Вірші неримовані, які написані одним розміром:

«Не відповідаєш? Мовчиш? Заціпило?

Не можеш вибачити? Клянеш?

Не можеш вивіритись розлуці?

Серцю — довіритися?

Мовчиш, як покинена вагітна?

Мовчиш, як бомба? Мовчиш?»[36, с.55]

2. Поезії без рими чи ж такі, що без розміру:

«Біля метро «Хрещатик»

щоранку зупиняється

дитячий візок.

Двірничка вибирає з чавунних урн

накиданий мотлох —

старі газети, ганчір'я,

коробки з-під сірників, недокурки,

навантажить ними візок

і сквером каштанів рушає далі»[36, с.25].

Часто В. Стус обирає для поетичних текстів і найпростішу строфу — двовірш, що схожий на окремий твір із закінченою думкою, де поет намагається показати велику силу звучання висловлювання.

«Ще й до жнив не дожив,

ані жита не жав,

не згубив, не лишив.

І не жив. І не жаль.

Тьмавих протобажань
заповітна межа:
ці напасті зі щастям
давно на ножах» [37, с.56].

У поезіях В. Стуса двовіршом, який ще називають дистихом, може закінчуватися багатострофічний вірш. В таких віршах стає своєрідним філософським узагальненням. До прикладу, «І не те, щоб жити...», в якому автор утверджує життєве і творче гасло.

«І не те, щоб жити — більше:
споконвіку б — без розлуки.
До віків і після віку —
це — любов. Оце — вона!
І не те, щоб знову — «з Богом!»
І не те, щоб — «чорту в зуби!»
Ні. Не те. А тихо-тихо:
ані пестоців, ні ласки...» [37, с. 61].

Багаторазово В. Стус користується такими дворядкових афористичних узагальненнями без рими, що виражають головну думку всієї поезії. Їх бачимо у поезії «Лісова ідилія».

«Шишки горять, як креміві цукерки,
і пересохлий травень залюбки
тополь патрошить повстяні чемерки,
одягнені, здавалось, на віки.
Проміння пахне глицею сосноюю
і не забуді світанковий рій» [35, с. 22].

Вірші із трьох строф, на противагу узвичаєним, частіше всього без рими. Але тривірш, який ще називають терцетом, змішується з рештою

строфами (переважно двовіршами). До прикладу, в поезії без рими «З гіркотою...».

«Коли ти спробуєш себе перервати,
а я спробую перервати себе –
жодному з нас не вдасться
бути одночасно собою
і кимось іншим...»[37, с.22].

Вплив естетики на читача здійснюють чотиривірші В.Стуса, написані у розмірі п'ятистопного ямбу. Наприклад, «Минулі мрії видяться майбутнім...», «Озеро Кисегач» та інші.

Серед різноманіття строфіки В.Стуса виділяються п'ятивірші. Вони є римованими і неримованими, бувають і відносно римовані.

Бачимо у поезіях і секстини, тобто шестивірші. Вони переважно неримовані або з римою – «аббавв» та «абабвг». Наприклад, поезії «Бентежністю вивищена до неба...» «І не син і не муж і не батько ні брат» та інші).

«Не здайся — веснам. Легше — зимам
не здатися. Не здайся весні.
Спасенної тримайся криги,
пречистої тримайся туги,
шаленої тримайся муки
і так існує, бо це — життя» [36, с. 5].

У В. Стуса бачимо і семивіршовані строфи. Вони, переважно є неримованими. Наприклад, поезія «Ти десь живеш на призабутім березі...».

«А ти стоїш. І закут мій грубезний
у сто дверей зарипав. І вітри
мою полощать душу. Страх як тяжко

удруге розминутися мені,
 аби вже не стрічатися. А надто –
 так необачно стрінутись і вже
 повік не розминутися. Даруй,
 даруй мені оцю миттєву тишу...» [36, с. 16].

Римовані септети або ж семивірші, написані переважно п'ятистопним ямбом. Найпопулярніша рима – аббавгг. Наприклад, поезія «Вітчизна – ось, зі мною, тут, в мені».

«Вітчизна — ось, зі мною, тут, в мені,
 в моєму серці серця ти, Вітчизно,
 довкола ніч, світанок вже не бризне,
 циганське сонце світить в чужині.
 Геть шпичаками серце проросло,
 криваве серце стрягне шпичаками,
 і висить маячна доба над нами...» [37, с. 8].

У збірці «Час творчості» В. Стус часто послуговується восьмивіршованою строфою (поезії «Що не рядок – то день життя», «Віддай мені своєї смерти частку...», «Вечірнє сонце дибиться при спаді»).

«Віддай мені своєї смерти частку,
 візьми од мене часточку життя,
 і вдвох уникнем самоти, як пастки,
 і не потрібне буде вороття...» [37а, с. 12].

Збірка «Веселий цвинтар» має чимало верлібрів, написаних у напрямі сюрреалізму («Мумія», «Вертеп», «Ось вам сонце...», «Цей корабель виготовили з людських тіл»). Поезія увиразнює картини суцільної деградації соціальної моралі. Свідоме невикористання рими,

рядки, різні за довжиною, увиразнюють тему печального буття, знецінювання життя в «змертвілому світі». З іншого ж боку, ці прийоми актуалізують увагу читача на конкретному фрагменті, увиразнюють акцент на змісті і підсилюють його графіку:

« – Досить крові, – продекламував кат,
коли ще ніж, загнаний мені попід ребра,
стримів у спині.

А я подумав, весь скривившись од болю:
що як він заходиться
ще й лікувати мене?» [37, с. 163].

Найкраще специфіку жанрово-строфічної організації поезії В. Стуса демонструє поетична збірка «Палімпсести». Її строфічно-виражальні можливості широкі: багаті ліричні образи, медитативні вірші, поетичні сповіді, елегії. Простежується у збірці широке використання ритмізованої прози, верлібрів тощо. Дивує, на наш погляд, настроєва гама. Подекуди вона спокійно-медитативні, а в інших віршах цілком очевидна гротескно-іронічна палітра.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Поетичний синтаксис Василя Стуса насичений різноманітними стилістичними фігурами. Вони показують весь творчий талант автора, його індивідуальні риси, особливості творчості.

Інверсія допомагає виокремлювати найсуттєвіші слова, явища в поезіях. Найчастіше змінює порядок підмета і присудка.

Риторичні фігури вживаються з метою підсилення емоційного впливу.

Розрізняють такі види: риторичні звертання, риторичні заперечення та ствердження, риторичні питання. У В. Стуса, риторичні питання, здебільшого, поставлені до себе.

Асиндетон увиразнює мовлення, найчастіше він виділяє окремі слова. У поезиці В. Стуса багато різних рефренних форм, що допомагають утворювати сугестивну думку, ускладнювати мовно-образну структуру творів.

Синтаксисові Василя Стуса притаманні питальні та окличні речення речення, які додають поезіям емоційності, відтворюють пристрасну інтонацію автора.

Також В. Стус намагався віднайти найбільш вдалі форми висловлення своєї думки, звертаючись до різних фонічних нанизувань у поетичних рядках. Як-от, наприклад, до гри звуків. До таких нанизувань можна віднести алітерацію та асонанс.

В. Стус широко посуговувався різноманітними строфами – аж до десятивіршів. Але все ж таки найповніше поетична майстерність В. Стуса розкрилась у верлібрі. Зразки верлібру бачимо ще в першій збірці поета – «Круговерть».

РОЗДІЛ 4. Вивчення творчості Василя Стуса у школі

Поезії В. Стуса, що вивчаються у шкільному курсі української літератури, звісно, не дають повноцінне уявлення про художній світ поета. Тому тут дуже важливу роль відіграє сам вчитель – від того, як він зуміє подати матеріал і залежить враження учнів від творчості поета..

У шкільному курсі творчість Василя Стуса вивчається в 11 класі. Там вивчаються такі поезії: «Крізь сотні сумнівів я йду до тебе...», «Господи, гніву пречистого...», «На колимським морозі»; «Мені зоря сіяла нині вранці»; *«Як добре те, що смерті не боюсь я..»; «Пам'яті Алли Горської». Стаття «Феномен доби (сходження на голгофу слави)» вивчається лише оглядово. Загалом, на творчість В. Стуса у школі виділено 3 уроки.

Навчальна програма орієнтує вчителя на виховання свідомої людини, яка любить свою країну та шанує її видатних людей. Головним завданням вчителя під час вивчення постаті В. Стуса є показати

Вивчення творчості В. Стуса у школі досліджувала та вивчала А. Бондаренко. Зокрама, вона вважає, що якість засвоєння учнями матеріалу залежить не тільки від змісту і структури навчального матеріалу, а й від самого ставлення учнів, навчання, учителя.

До прикладу, щоб забезпечити міцність засвоєння знань, вчитель може вдаватися до нестандартних типів уроків. Це може бути урок із використанням активних технологій (дослідження, показ проєктів).

Також було б добре на уроках використовувати різну наочність – портрети автора, відеозаписи, звукозаписи, спогади друзів поета, знайомих. Цікаво було б дати можливість учням почути голос самого поета, який зберігся до наших днів.

Щоб урок був вдалим – дуже важливо підібрати методичний матеріал, і ще важливіше – у доступній формі донести його учням.

Бондаренко. У праці «Час творчості» вона зуміла детально розписати життєвий та творчий шлях В. Стуса, проаналізувала його збірки, статті. Серед віршів був проведений аналіз таких зразків – «Сто років, як сконала Січ», «О землі втрачена, явись...». Також авторка розробила систему шкільних занять за програмою Інституту педагогіки АПН України.

На прикладі В. Стуса, який може стати взірцем для наслідування, головне завдання вчителя – розвивати людину зі стійким характером, сильною волею, добрим серцем, чистою совістю. Тому міцність засвоєння знань одинадцятикласниками залежить не тільки від якості матеріалу, а й від його подачі.

Тема десидентства на прикладі В. Стуса може стати навіть темою для своєрідного уроку-пресконференції.

Для цього вчителю дуже необхідно правильно організувати роботу учнів, до уроку підготуватися заздалегідь, тому про такий урок важливо оголосити учням за 1-2 тижні до його проведення.

Важливо перед уроком створити в шкільному кабінеті правильну обстановку: шкільні прати можна розташувати один навпроти одного, доповнити клас своєрідними «декораціями» – учні можуть стати телеведучими, журналістами, кореспондентами, фотографами. Все залежить від фантазії вчителя.

Якщо ж вчитель вирішить провести звичайний урок, ретельна підготовка до нього є також дуже важливою. Тема В. Стуса, десидентства у шкільній програмі є досить важкою, особливо для одинадцятикласників.

План-конспект уроку з української літератури в 11 класі на тему:

«Як добре те, що смерті не боюся я...» Поезії видатного поета-шістдесятника Василя Стуса

Мета: ознайомити одинадцятикласників із важким життєвим шляхом В. Стуса, його творчістю, самобутністю його таланту, звернути увагу учнів на використання художніх засобів поетом, лексики; вміти визначати основну думку, зміст поезій; сформувати пошану до патріотів, які пожертвували собою задля України.

Тип уроку: засвоєння нових знань

Обладнання: портрет поета, ілюстративні матеріали за збірками, самі збірки, уривки аудіозаписів із поезіями.

Епіграф

« Поет повинен бути людиною.

Такою, що повна любові,

долає природне почуття зненависті,

звільняється од неї, як од скверни...» [37а, с. 134]

Хід уроку:

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

Вчитель. Доброго дня, шановні одинадцятикласники! Сьогодні ми продовжуємо вивчення постаті видатного поета-шістдесятника В. Стуса. Сьогодні на уроці ми розглянемо кілька поезій автора. Зокрема, проаналізуємо стан ліричного герої, причини використання поетом тих чи інших художніх засобів.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ

А для початку давайте повторимо те, що ви вивчали на минулому уроці за допомогою тестів. Вони будуть різного типу – або вибрати відповідь на запитання, або продовжити мою тезу. Всі зрозуміли? Ну що, розпочинаємо?

Тести

1. Василь Стус належав до покоління письменників, що називається:

А) «Сімдесятники»

Б) «Шістдесятники»

В) «Молодомузівці»

Г. «Розстріляне відродження».

2. Найкращою поетичною збіркою вважають (*Палімпсести*), назва якої означає (*пергамент, на якому стерли первісний текст, а поверх нього написали новий*)

3. Поезія, яку Василь Стус присвятив Аллі Горській

А. «Як добре те, що смерті не боюсь я».

Б. «Ярій, душе! Ярій, а не ридай».

В. «Даруйте радощі мої...».

Г. «Коли на землю спадає тиша».

4. Не побачила світ збірка поета («Птах душі»)

5. Де були надруковані перші твори В. Стуса?

А. В Україні.

Б. У «самвидаві».

В. За життя автора не були надрукованими.

Г. За кордоном.

6. В. Стуса часто порівнювали із таким українським письменником XX ст.

А. Т. Шевченком

Б. М. Коцюбинським

В. І. Драчем

Г. І. Франком

1. Вступне слово вчителя

За життя Василя Стуса його поезії не були відомими широкому загалу, пошвавлення цікавості до його постаті розпочалося з 90-х років 20 століття.

На сьогодні відомо 5 збірок його поезій . Це «Круговерть», видана 1965 року, «Зимові дерева» – 1970 року, «Веселий цвинтар» – 1971 року, «Час творчості / Dichtenzeit» – 1972 року і «Палімпсести» 1971- 1977 року, опублікована 1986, «Свіча в свічаді» видана 1977 року за кордоном.

Ще однією досить цінною є збірка перекладів «Птах душі». Вона була написана під час перебування автора у таборі. У зошиті нараховувалося приблизно триста віршів відомих у всьому світі поетів.

Це остання збірка поета, яка була вилучена у концтаборі. Більше ніхто її так і не бачив. Є невелика вірогідність того, що збірка збережена в архівах. Віднайти її намагався син поета, Дмитро Стус. Він вважає, що ймовірність того, що збірка ще існує – відсотків 10- 20.

Усе життя поет боровся – проти системи, за правду і свободу слова. Він розумів, на що йде і це є вищим проявом патріотизму. Таких людей було і є дуже мало, тому вони є прикладом наслідування для майбутніх поколінь.

Епіграфом для нашого уроку я підбрала такі рядки поета: **«Поет повинен бути людиною. Такою, що повна любові, долає природне почуття зненависті, звільняється од неї, як од скверни»**. Як ви думаєте, чи справді у цих рядках подано призначення будь-якого поета? *(Звісно, адже в першу чергу поет повинен бути людиною, а вже далі й виконати інші «ролі»*.

Вчитель. Зараз ми поглянемо на портрет В. Стуса. Що ви можете сказати про нього, кого бачите перед собою? *(Учні знайомі із поетом, на вигляд він – молодий чоловік, у його очах видно, що він багато пережив)*

2. Оголошення теми і мети уроку

Вчитель. Сьогодні на уроці ми розглянемо кілька поезій В. Стуса, проаналізуємо їх, а також дещо пригадаємо вивчене на минулих уроках.

IV. ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Робота з термінами

Вчитель. Для початку пропоную записати нові терміни нашого уроку, які безпосередньо стосуються теми.

Палімпсест – це «старовинний рукопис, звичайно пергаментний, з якого стерто попередній текст і на його місці написано новий.» [27, с.30]

Екзистенційна лірика – у таких поезіях «письменник виражає тільки себе, а не об'єктивну реальність. Створена ним дійсність стоїть над часом та суспільством»[24, с. 220].

2. Робота з поезією «Крізь сотні сумнівів я йду до тебе...»

2.1. Виразне читання поезії. Вранження учнів від прочитаного.

«Крізь сотні сумнівів я йду до тебе,
добро і правдо віку. Через сто
зневір. Моя душа, запрагла неба,
в буремнім леті держить путь на стовп
високого вогню, що осіяний
одним твоїм бажанням. Аж туди,
де не лягали ще людські сліди,
з щовба на щовб, аж поза смертні грані
людських дерзань, за чорну порожнечу,

де вже нема ні щастя, ні біди.

І врочить порив: не спиняйся, йди,

То – шлях правдивий. Ти – його предтеча» [37, с. 67]

Орієнтовна відповідь учнів: *(Поет став на важку життєву дорогу – що б там не було, правди та віри у свої цінності. І навіть якщо всі проти, або ж роблять по-іншому – не зраджувати своїм ідеалам)*

2.2. Словникова робота

Вчитель. Чи були у вірші терміни, які вам не знайомі? Давайте запишемо у словничках деякі із них.

Щовб – східець;

хлань – провалля;

запрагла – забажала.

2.3. Бесіда з учнями на основі поезії

– Про що цей текст? Як змінюється почуття і настрої ліричного героя? (*Ліричний герой прагне здобути справедливість та правду для українців, піднесений настрій вірша до кінця підсилюється. Герой хоче щастя для свого народу*).

– Які почуття супроводжують ліричного героя впродовж тексту (*Простежуються деякі сумніви, але в той же час він вважає себе предтечею «правдивого шляху»*).

– До якого виду лірики можемо віднести цю поезію? (*філософської*).

2.4. Коментар учителя

Наш автор усвідомлено обрав свій шлях – важкий, майже неможливий, але правди. Але і тут йому доводиться долати сотні сумнівів, перешкод. Стійко долати перешкоди, щоб досягти цілі або допомогти прокласти шлях іншим, бо вважає себе предтечею. Мотив духовного провідника народу спостерігається у багатьох інших поезіях автора, він є наскрізним у його творчості.

3. Опрацювання поезії «Господи, гніву пречистого...»

Вчитель. Наступною поезією, яку ми опрацюємо буде «Господи, гніву пречистого...». Чи знайома вам вона, можливо, раніше вже зустрічали її?

«Господи, гніву пречистого
 благаю — не май за зле.
 Де не стоятиму — вистою.
 Спасибі за те, що мале
 людське життя, хоч надією
 довжу його в віки.
 Вірою тугу розвіюю,
 щоб був я завжди такий,
 яким мене мати родила
 і благословила в світи.
 І добре, що не зуміла
 мене од біди вберегти» [37,с. 46]

3.1. Учні виразно читають поезію або вчитель вмикає аудіоверсію поезії. Аналізують її за орієнтовним планом вчителя.

3.2. Бесіда за змістом поезії.

1. Чи знаєте ви, що покладено в основу цієї поезії? (*канон християнського богослова Іоана Дамаскіна*)
2. До якої збірки поета належить ця поезія? («*Час творчості*»)
2. Який жанр цієї поезії (*віршована молитва*)
3. Що ви можете сказати про ліричного героя? (*Він незламний, непорушний своїм принципам. Його духовні «настоятелі» – рідна матір та Бог*).
4. Чи справді основною рисою ліричного героя є стоїцизм? Чи знаєте ви, що означає цей термін? (*Так, адже стоїцизм – вміння закласти міцну основу свого морального життя, щоб досягнути цього, треба йти за покликом долі*).
5. Що ви можете сказати про рядки поезії «бути таким, як мати вродила». Що має на увазі автор? (*Звичайно, кожна мати вчить свою дитину бути доброю, завжди цінувати правду і жити «по правді». За будь-яких обставин не зраджувати цьому вченню матері*.)
6. Тоді ж чому мати не змогла ліричного героя вберегти від біди? Як ви вважаєте? (*Бо випробовування посилаються нам Богом, це не в силах змінити. Але все-таки вони дані для кращого майбутнього*).
7. Які образи зустрічаються у поезії? (*матір, віра, сподівання, Бог, надія*).
7. Чи є поезія «Господи, гніву пречистого» медитацією? (*Так, адже автор міркує над екзистенціалізмом, робить філософські висновки*).
8. Риси ліричного героя – це риси такої філософської течії ...(*Стоїзму*)

9. За словами ліричного героя, звідки у нього взявся стоїцизм? (*від Бога, матері, рідного народу українців*)

Вчитель. Основне поняття течії екзистенціалізму – це усвідомлення людини того, що вона є смертною істотою. Вона це розуміє, тому обирає своє ставлення до смерті – або ж вона її боїться, або розуміє, що це неминуче. Завдяки проаналізованих поезій ми бачимо, що ліричний герой В. Стуса розглядає смерть як перехід в іншу субстанцію. Через це в його рядках ми не зустрічаємо страху, жалю за життям. Ліричний герой, яким є поет, не боїться смерті, бо розуміє, що через те, що він обрав такий шлях, вона неминуча і життя його може обірватися в будь-яку мить. Автор намагається донести у поезіях, що важливіше з гідністю зустріти смерть, ніж виявити безсильність перед тими, хто її прискорює.

3.3. Коментар учителя

Вірш «Господи, гніву пречистого.» В. Стуса утверджує впевненість ліричного героя в тому, що він зможе вистояти, не зрадить себе й своїх переконань. Він свідомо йде таким шляхом, щоб нарешті людям дати зрозуміти правду, показати гідний приклад боротьби за свої права і свободу.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ УМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Інтерактивна вправа «Мозковий штурм»

1. Отже, які основні мотиви поезій В. Стуса (*любов до рідного краю, смуток та переживання за її долю, любов до своєї матері, добро і зло в країні, світі, трагічна доля митці, його доля ...*).

2. Чому, на вашу думку, В. Стус знав, що його чекає, але свідомо наражав себе на небезпеку, відкрито йшов проти влади (*він надто сильно любив свою країну, не міг примиритися з тими усіма подіями, що відбувалися в країні, засуджував владу, яка в прямому сенсі знущала з нашого народу...*)

1.2. Робота в групах.

Вчитель. Щоб закріпити вивчене на нашому уроці, зараз ви отримаєте на картках поезії В. Стуса. Вам потрібно визначити тематику, жанр, а також особливо зверніть увагу на лексику і стилістику.

Група №1

«На колимським морозі калина
 Зацвітає рудими слізьми.
 неосяжна осонцена днина,
 І собором дзвінким Україна
 написалась на мурах тюрми
 Безгоміння, безлюддя довкола,
 тільки сонце і простір, і сніг.
 І котилось куль – покотьюлом
 Моє серце в ведмежий барліг.
 І зголілі модрини кричали,
 тонко олень писався в імлі,
 і зійшлися кінці і начала
 на оцій чужинецькій землі» [37, с. 37] .

Група №2

«Блакитний світ – як блекота,
 Блакитний світ – звечірнів.
 З тобою ж – тільки той і та,
 і тільки те, що вірне.
 Чи йми їм віри чи не йми –
 вони живуть, як п'ють.
 Живуть сами і ждуть сами,
 сами себе кують.
 А все те – хто ти, що ти сам,
 а все те – ким би стати? –
 Однаково: філософом
 чи й до отари пастирем.
 Однаковісінько. Пусте.
 Живеш – і жий, і доста.
 Коли ти сам собі ростеш,
 і сам себе не просиш.
 Бо є і зорі угорі,
 і небо є вечірнє.
 І є поріг, низький, як гріх,
 тобі єдино вірний» [37а, с. 34].

Група №3

«Отак живу: як мавпа серед мавп.
 Чолом прогрішним із тавром зажури
 все б'юся об тверді камінні мури,
 як їхній раб, як раб, як ниций раб.
 Повз мене ходять мавпи чередою,
 у них хода поважна, нешвидка.

Сказитись легше, аніж будь собою,
 бо ж ні зубила, ані молотка.
 О Боже праведний, важка докука –
 сліпорожденним розумом збагнуть:
 ти в цьому світі – лиш кавалок муки,
 отерплий і розріджений, мов ртуть» [37а, с. 223].

Група №4

«Сховатися од долі – не судилось...»
 Сховатися од долі - не судилось
 Ударив грім – і зразу шкереберть
 пішло життя. І ось ти – все, що снилось
 як смертне існування й життєсмерть –
 тож іспитуй, як золото на пробу
 коханих, рідних, друзів і дітей:
 а чи підуть крізь сто своїх смертей
 тобі у слід? А чи твою подобу
 збагнуть – бодай в передкінці життя?
 Чи серцем не жахнуться об ознобу
 на цих все бідах? О, коли б знаття...
 Та відчайдушне пролягла дорога
 несамовитих. Світ весь – на вітрах.
 Ти подолала, доле, слава Богу.
 На хижім вітрі щезне ниций страх» [37а, с. 69].

Вчитель. Вашим завданням буде виразне читання поезії. Аналіз поезії групами за планом:

1. Як ви зрозуміли поезію, що вас найбільше вразило? Пропоную здійснити аналіз поезій за такими пунктами. На виконання у вас є 10 хвилин.
2. Тема твору.
3. Ідея.
4. Образи.
5. Тропи.

Слово вчителя. Поезія В. Стуса є складною і, водночас, глибокою. Літературознавиця М. Коцюбинська зазначає: «Якщо ж говорити про образність Стуса, її сили – передусім у колосальній експресії. Загалом відома тільки частина поезії Стуса – заклично-декларативно-патріотична. Це прекрасні класичні зразки громадянської лірики, підтверджені, справджені його життям і смертю» [21, с. 34].

Василя Стуса часто порівнюють з Тарасом Шевченком, і це не дивно, адже їхні долі дуже схожі. Своїм покликанням поети вважали служіння Україні, боротьбу за її незалежність, доносити до людей підтримку і віру в краще майбутнє. Більшу частину життя обоє провели ув'язненими.

Наскрізним мотивом творчості Василя Стуса є Україна. Хоч би про що він писав: чи то про друзів, чи то про родину, чи навіть про себе – за цим завжди стоїть доля України, ці теми переплітаються.

Лексика В. Стуса є дуже багатогранною, наповненою. Його вважають одним з найбільших у українській літературі творцем неологізмів. Також широко використовує поет і метафори, щоб ми спостерігали у вивчених поезіях.

Широко послуговується поет і іншими видами лексики: термінологізмами, архаїзмами, церковнослов'янізмами, які також відіграють значну роль у творчості.

Також вірші наповнені мелодійністю. Ще з дитячої колиски мати співала йому колискових. Це добре закарбувалося у пам'яті майбутнього поета на все життя. Тому у подальшій творчості часто впливають музичні терміни. Це і назви інструментів, імена відомих композиторів, які гармонійно влітаються у структуру окремих віршів.

Василь Стус часто використовує і тропи. До найуживаніших можна віднести: епітети, порівняння, антитези, метафори, тавтології.

Метафори дещо відрізняються від традиційних, є досить складними. Вони додають словам певного відтінку новизни, образи позбуваються своєї звичності.

VI. ПІДСУМКИ УРОКУ

1. Гра-«враження «Обґрунтуй позицію»

Вважаєте ви В. Стуса героєм України? Якщо так, то чому? Якщо ж ні – то теж чому?

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Повторити все, що ми сьогодні вивчили про аналіз поезії.
2. Вивчити напам'ять одну з поезій.

Висновки до розділу IV

Отож, впродовж уроків української літератури, коли учні вивчатимуть творчість Василя Стуса, головне завдання вчителя показати патріотичність автора, його незламний дух.

Теми уроків вчитель буде по-різному, залежно від школи, досвіду вчителя та його поглядів на проблему вивчення. Аналізуйте поезію здебільшого на другому-третьому уроці. Оскільки вірші поета є досить складними для розуміння шістнадцяти-сімнадцятирічних юнаків і дівчат, цій темі треба приділити особливу увагу.

Щоб краще учням зрозуміти творчість автора, важливо вміло подати його біографію. У життєписі В. Стуса, бажано найдетальніше пояснити учням роки 60- поч.. 80-х років, коли життя автора було особливо драматичним. І в цей ж період виходять найкращі його доробки. Учням важливо пояснити, що попри тотальну заборону писати, творити, автор все ж зумів написати геніальні зразки літератури. Одинадятикласники повинні зрозуміти, що стало передумовою цьому.

Саме завдяки розумінню учнями громадської позиції В. Стуса відбувається створення таких умов, за яких вони зможуть більш емоційно прожитися тією епохою та розумінням поезій.

Для вивчення художнього світу поезій В. Стуса краще підійдуть творчі типи уроків. Це може бути урок-пресконференція, урок-подорож, пошук, вивчення художності образу та інші.

Важливо використовувати наочність. Також зараз, за бажання вчителя, можна знайти багато цікавинок про Стуса – аудіозаписи, на яких він зачитує свої поезії, відео, спогади друзів. Все це можна використати на уроках української літератури.

Уроки, на яких буде залучене творче мислення, сприятимуть тому, що вони не будуть пасивними, захочуть самі творити своє майбутнє. У цьому проявлятиметься виховна функція.

ВИСНОВКИ

Поетична творчість В. Стуса була і залишається об'єктом дослідження низки літературознавців. Дослідження М. Коцюбинської, Є. Адельгейма, А. Бондаренко, Г. Віват досі залишаються основою для подальших, сучасніших досліджень. У першому розділі мені вдалося проаналізувати літературознавчу рецепцію творчості В. Стуса, яка розпочалася з передмови Андрія Малишка до збірки «Круговерть». Пізніше Іван Дзюба, Є.Адельгейм, разом із А. Малишком, незалежно один від одного, засвідчували високий мистецький талант, оригінальність, самотність поета.

На сьогодні ми маємо безліч статей, наукових праць, книг, присвячених цій талановитій людині. У 2003 році видано словник поетичної мови Василя Стуса, укладачем якого є Леся Оліфренко.

Загалом, дослідниками поетичної творчості В. Стуса приділено увагу до всіх форм поетики, найманше праць пов'язано із віршуванням. Зокрема, віршуванням займалася і з Чернівців Ярина Ходаківська у праці «Дольник Василя Стуса».

У лексиці В. Стуса часто зустрічають авторські неологізми. Саме вони підтверджують думку про те, що його світобачення є неординарним, небуденним.

Широко послуговується поет і іншими видами лексики: термінологізмами, архаїзмами, церковнослов'янізмами, якітакожвідіграютьзначну роль у творчості.

У творчості поета часто зустрічаються впливають музичні терміни. Це і назви інструментів, імена відомих композиторів, які гармонійно влітаються у структуру окремих віршів.

В. Стус часто використовує і тропи. До найуживаніших можна віднести: епітети, порівняння, антитези, метафори, тавтології.

Метафори дещо відрізняються від традиційних, є досить складними. Вони додають словам певного відтінку новизни, образи позбуваються своєї звичності.

Найпопулярнішим видом епітетів у В. Стуса є авторські, які підкреслюють його індивідуальність, не схожість на інших, самобутній творчий таланти.

У шкільному курсі творчість Василя Стуса вивчається в 11 класі. Там представлені «Крізь сотні сумнівів я йду до тебе...», «Господи, гніву пречистого...», «На колимським морозі»; «Мені зоря сіяла нині вранці»; *«Як добре те, що смерті не боюсь я..»; «Пам'яті Алли Горської». Стаття «Феномен доби (сходження на голгофу слави)» лише оглядове вивчення. Загалом, на творчість В. Стуса в школі виділено 3 уроки.

Впродовж цих уроків уроків мають усвідомити, що В. Стус був великим сином свого народу, співцем неймовірним патріотом рідної землі, що виток його таланту – у невичерпній криниці народної історії й духовності.

Отже, отримані результати є матеріалом для отримання більш цісної картини світу В. Стуса. У наступних дослідження потрібно завершити повний огляд тематики поетичних творів В. Стуса.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бедрик Ю. Василь Стус: проблема сприймання - К, 1993. - 123 с.
2. Адельгейм Є. Г. Рецензія на збірку поезій Василя Стуса «Зимові дерева» [Електронний ресурс] / Є.Г.Адельгейм // Відродження. – 2009. - № 23. – Режим доступу: <http://www.stus.kiev.ua/>.
3. Антологія української поезії ХХ ст.: від Тичини до Жадана / упор. І. Малкович. Київ, 2017. 2016 с.
4. Бандальєр Г.С. Експресивність як визначальна риса поезики Василя Стуса / Г.С.Бандальєр // Вісник НАН України. – 2005. – №9. – С.44 – 49.
5. Бойко Н.Д. Експресивна лексика в поезії Василя Стуса / Н.Д.Бойко // Рідна школа. – 2000. – №8. – С.44 – 46.
6. Бондаренко А.І. Лексична парадигма «страждання» в поезиці В. Стуса / А.І. Бондаренко // Мовознавство. – 1995. - № 2 – 3. – С. 12 – 21.
7. Бондаренко А.І. Спроба аналізу філософських творів Василя Стуса / А.С. Бондаренко // Дивослово. – 1998. - №8. – С. 34-39.
8. Браїлко Ю.І. Семантико – стилістичні інтерпретації теонімів у поезії Василя Стуса/ Ю.І.Браїлко//Дивослово. – 2008. - №1. – С.44 – 48.
9. Віват Г. Вживання архаїзмів, церковнослов'янїзмів, рідковживаних слів та інші способи образотворення в поетичній творчості Василя Стуса / Віват Г. // Укр. літ-ра в загальноосвітній школі. – 2003. – №6. – С. 39-43.
10. Віват Г.І. Сакральні числа та геометричні фігури як образні засоби (За творчістю Василя Стуса) /Г.І.Віват// Дивослово. – 2006. - №7. – с.41.
11. Віват Г.І. Вживання архаїзмів, церковнослов'янїзмів, рідковживаних слів та інші засоби образотворення в поетичній творчості

Василя Стуса // Українська література в загальноосвітній школі/ Г.І. Віват// Українська література в загальноосвітній школі. – 2003. - №6. – С.39 – 43.

12. Гундорова Т. І. Шістдесятництво: метафора, ім'я, дім. Коцюбинська М. Х. Мої обрії : В 2 т., Т. 1. К.: Дух і літера, 2004. С. 4–10.

13. Данильчук Д. Р. Особливості синтаксису поетичної мови Василя Стуса /Ю.Р.Данильчук // Дивослово. – 2004. – №9. – С.44-48.

14. Дворко Г.Ф. Нецензурний Стус : кн. у 2 ч. / [Упор. Б. Підгірного] — Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. — С. 195 – 221.

15. Драч І.Ф. Рецензія на рукопис книжки «Зимові дерева» : підручник / І.Ф.Драч – К. – Академвидав, 2010. – 472 с.

16. Єгорченко М. Функція «Пастернаківського тексту» у творчості Василя Стуса. Актуальні проблеми української літератури і фольклору: наук. зб. Вип. 12. Донецьк: 2008. С. 83–87.

17. Жулинський М. Г. Василь Стус. Із забуття – в безсмертя (Сторінки призабутої спадщини). К.: Дніпро, 1990. С. 416–431.

18. Загребельна Н.К. Сам на сам із собою: внутрішній суб'єктний синкретизм у поезії В. Стуса. Молода нація: Альманах. К., 2006. Вип. 38: Василь Стус. Двадцять років після смерті: сучасне сприйняття і переосмислення. С. 70- 79.

19. Зінкевич О. С. В.Стус: в життя, творчості, спогадах та оцінках сучасників / О.С.Зінкевич, М.О. Француженко // Українське видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка. – Балтимор – Торонто. – 2007. – 463 с.

20. Колодкевич Г. В. Елементи міфологізму художнього мислення В. Стуса періоду «палімпсестів». Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер.: Філологічна. 2011. Вип. 21. С. 229-234. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2011_21_26.

21. Коцюбинська М. Стусове «самособоюнаповнення» (Із роздумів над поезією і листами В. Стуса). Сучасність. 1995. №6. С.137-145.

22. Кравченко Л. Райнер Марія Рільке і Василь Стус: особливості поетики // Слово і час. – 2003. – №9.
23. Кузьменко О. Художня інтерпретація дійсності в поезіях В. Голобородька та В. Стуса 1960-х – початку 1970-х // Вітчизна. – 2002. – №3-4.
24. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т.Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін. – К., 1997.- С. 635.
25. Лосев А. Знак. Символ. Миф. – М., 1982.- 443 с.
26. Мельник В. Металінгвістична проблема двоголосся та діалогічних відносин у поезії В. Стуса. Слово і час. 2000. № 10. С.32-36.
27. Новий тлумачний словник української мови у трьох томах / В.Яременко– К: Аконіт, 2005. – Т.1. – 926 с.
28. Оліфренко Л.В. Функція антитези у ліричних творах В.Стуса/ Л.В.Оліфренко // Донецький вісник Наукового товариства імені Шевченка. – 2007. – Т.17. – С.138 – 142.
29. Павлишин М. Квадратура круга: пролегомени до оцінки Василя Стуса. Стус як текст / Ред. та авт. передм. М. Павлишин. Мельбурн: Відділ славістики ун-ту ім. Монаша, 1992. С. 31–52.
30. Романько В. Андрій Малишко і Василь Стус: діалог так і не відбувся / В.Романько// Диво. – 2013. - №6. – С.58-59.
31. Рубчак Б.І. Перемога над прірвою : Про поезію Василя Стуса/ Б.І.Рубчак// Сучасність. – 1983. - №10. – С.52 – 83.
32. Сверстюк Є.О. Василь Стус – летюча зірка української літератури / Є.О.Сверстюк// Відродження. – 2004. - №12. – С.5 – 9.
33. Сверстюк Є.О. Постать Стуса над плином часу / Є.О.Сверстюк // Василь Стус: Поет і Громадянин: Книга спогадів та роздумів / [упорядн. В. Овсієнко]. – К.: ТОВ «Видавництво Кліо. – 2013. – С. 439–445.

34. Славутич Я. Єдність душ: поезія Василя Стуса // Славутич Я. Твори у 5Т. – ТЗ. – Київ-Едмонтон. – 1998. – С.441-454.
35. Ставицька Л. О. Про паронімічну формулу «білий біль» у мові поезії В. Стуса / Стилістика української мови: 36. наук, праць. – К., 1990.
36. Стус В. Палімпсести: Вибране. – К.: Факт, 2006. – 432с.
37. Стус В. Василь Стус. Вибране / В.С.Стус// Фоліо. – 2017. – 540 с.
38. Стус В. Твори у 4-х т. і 6 кн. – Т. 1. – Кн. 1. – Львів: Просвіта, 1994. – 431 с.
39. Стус Д. «Палімпсести» Василя Стуса: творча історія та проблема тексту / Д. Стус // Твори : в 6 т., 9 кн. / В. С. Стус. – Львів, 1999. – Т. 3, кн. 1 : Палімпсести / [упоряд., прим. та підгот. варіантів : Дмитро Стус]. – 1999. – С. 5–22.
40. Стус В.С. Я обвинувачую / В.С.Стус// Сучасність. – 1976. – №23. – С.44 – 47.
41. Тарнашинська Л. Б. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління: (історико-літературний та поетикальний аспекти) / Л. Б. Тарнашинська. – К.: Смолоскип. - 2010. – 632 с.
42. Ткаченко А.О. Іван Драч // Нові імена в програмі з української літератури: Посіб. для вчителя / Упоряд. В.Л. Неділько. – К.: Освіта, 1993. – С. 277-294.
43. Хом'як І.М. Стилістична палітра поезії Василя Стуса / І.М. Хом'як // Наукові записки. Серія «Філологічна». – 2011. - № 21. – С. 91 – 101.
44. Хом'як І.М. Стилістична палітра поезії Василя Стуса / І.М.Хом'як // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. – 2011. - №21. – С.91 – 101.
45. Шевельов Ю.В. Трунок і трутизна. Про Палімпсести Василя Стуса / Ю.В.Шевельов// Смолоскип. - №14. – С.399 – 402.

46. Шерех Ю. Трунок і трутизна: Про «Палімпсести» Василя Стуса. Шерех Юрій. Третя сторожа: Література. Мистецтво. Ідеології. К.: Дніпро, 1993. С.222-264.

47. Яструбецька Г. Концепція збірки «Палімпсести» В.Стуса. Слово і Час. 2010. №9. С. 30-38.

48. Яструбецька Г. Концепція збірки «Палімпсести» В.Стуса. Слово і Час. 2010. №9. С. 30-38.